

ПЕТРО ГОРОХІВСЬКИЙ

**ГЕТЬМАН
ІВАН СВІРГОВСЬКИЙ**
У МОЛДАВСЬКО-ТУРЕЦЬКІЙ ВІЙНІ 1574 р.

УМАНЬ – 2010

ПЕТРО ГОРОХІВСЬКИЙ

ГЕТЬМАН ІВАН СВИРГОВСЬКИЙ

У МОЛДАВСЬКО-ТУРЕЦЬКІЙ ВІЙНІ
1574 р.

УМАНЬ-2010

УДК 94 (092) "1574"
ББК 63.3 (4 Укр) 46
Г 70

П. Горохівський. Гетьман Іван Свирговський у молдавсько-турецькій війні 1574 р.. – Умань: РВЦ «Софія», 2010. 84 с.

Рецензент: **Панченко П.П.**, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та правознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Дослідження присвячене одному з найвідоміших у к. XVI – початку XVII ст. у Європі українських гетьманів Івану Свирговському, який уславив себе у боротьбі проти агресивної Османської імперії, героєві молдавсько-турецької війни 1574 р., незаслужено обділеному увагою дослідників історії козаччини.

У книжці зроблена спроба дати відповідь на питання: хто такий Іван Свирговський, яку роль відігравала Запорозька Січ у міжнародних відносинах у тогочасній Європі, як розвивалися події славної молдавсько-турецької війни у 70-х рр. і який внесок у боротьбу молдавського народу зробили українські козаки на чолі з своїм талановитим очільником тощо.

Розрахована на студентів, вчителів-істориків, шанувальників героїчної минувшини українського народу.

*Рекомендовано до друку на засіданні ради інституту філології і суспільствознавства історії Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
Протокол № 3 від 10 березня 2010 р.*

В оформленні обкладинки використана робота Миколи Сиротюка

УДК 94 (092) "1574"
ББК 63.3 (4 Укр) 46

© Горохівський П.І., 2010

Передмова

Україна, яка з 1569 р. перебувала у складі Речі Посполитої і втратила всі ознаки державності аж ніяк не зникла з історичної карти Європи. Більше того, вона, завдяки героїзму козацтва, яке концентрувалося у Запорозькій Січі і було активним захисником українських земель від татарсько-турецьких набігів, дійовим оборонцем православної віри, була активним суб'єктом міжнародних відносин. На думку істориків В. Смолія та О. Гуржія, „...можна стверджувати, що Січ була... могутнім щитом на шляху поширення експансії султанської Туреччини в країни Західної Європи” [22, 172].

Ці відносини були вкрай напруженими і проявлялися у відчайдушних спробах європейських країн зупинити зухвалу й нестримну агресію Османської імперії. На той час турки захопили Південь Європи і просувалися до її Центральної частини. Багато народів уже стогнали під п'ятою поневолювачів, зазнаючи національного, релігійного, соціального гніту... Це була боротьба не лише європейських країн проти Османської імперії, але одночасно і боротьба християнського світу проти мусульманського.

Європу могло врятувати лише об'єднання зусиль всіх держав. Папа Римський робив гарячкові спроби об'єднати зусилля християнських європейських країн і створити антитурецьку, так звану, Священну лігу. Але монархи не поспішали... Вона була створена лише у 1593 році. Проте малі народи все ж чинили відчайдушний спротив. З огляду на розміри територій, співвідношення їх економічного розвитку у порівнянні з потугою Османської імперії, та боротьба фактично була безнадійною і безперспективною. Але свобода, незалежність були не просто абстракціями, вони надавали цим народам стійкості, впертості, мужності, надихали людей на героїзм, самовідданість, високу жертвовність у боротьбі за ідеали. Туреччина була сильною, могутньою, мала найчисленнішу навіть і без своїх кримських союзників армію і все ж час від часу терпіла поразки, як, наприклад, у морській битві біля Лепанто. Це підтримувало бойовий дух оборонців своєї землі, надавало впевненості у правоті своєї боротьби, заставляло ще раз і ще раз підніматися на священну боротьбу проти турків-османів.

Малі європейські країни билися поодинці, шукаючи собі союзників у цій боротьбі.

З XIV ст. нерівну боротьбу проти Османської імперії вів молдавський народ. Під керівництвом господаря Стефана Великого у XV ст. були отримані блискучі перемоги, які зводилися нанівець слабвовольними або продажними його наступниками.

Коли до влади у 1572 р. прийшов енергійний, вольовий, талановитий адміністратор, дипломат і полководець господар Івон-воєвода, прозваний у народі Івон-вода Лютий, і знову повів незалежну, самостійну політику, спрямовану на відновлення незалежності, народ піднявся на священну боротьбу проти турецьких поневолювачів.

Почалися пошуки союзників. Оскільки найближчі сусіди держави, і в першу чергу Річ Посполита, відмовилися допомагати, господар звернувся до запорозьких козаків і їх гетьмана Свирговського.

Вірні лицарському обов'язку захищати християнську віру від турків, козаки погодилися допомагати молдавському народу, який також сповідував православну віру.

Безмежна віра, висока професійна майстерність козаків, беззаперечний полководницький талант гетьмана Свирговського дала можливість молдавському народу отримати ряд блискучих перемог над незмірно сильнішим ворогом, визволити величезну територію Молдавії і Валахії від окупантів-турків і досягнули майже неможливого..., якби не банальна зрада Єремії Чарнавича – одного з наближених до господаря бояр...

Козаки і гетьман загинули, але відкрили себе невмирущою славою. Про них заговорили у всій Європі. Складали не лише пісні, легенди, але й здійснювали наукові дослідження.

Ім'я гетьмана Свирговського прославлялося в українських піснях, думах, було предметом досліджень істориків, фольклористів тощо.

Проте з часом його незаслужено почали обходити увагою, а то і забувати. Якось наче змаліли, стали менш значущими його заслуги перед українським народом. В одних дослідженнях його лише згадують, в окремих – присвячують пару стрічок, в інших – навіть не вводять до списку перших українських гетьманів.

Недопустимим є те, що майже ні в одному шкільному чи вузівському підручнику не знайти згадок про його подвиги. І це вкрай несправедливо.

Аналіз наявої літератури показує, що в історії України участі запорозьких козаків у молдавсько-турецькій війні 1574 р. і діяльності гетьмана І. Свирговського на сьогодні відведено надзвичайно мало місця і уваги.

Метою даної роботи є показати військовий таланти гетьмана як видатного полководця на прикладі участі запорозького козацтва у цій війні.

Завданнями роботи є здійснити всебічний аналіз наявної зарубіжної і вітчизняної літератури про війну молдавського народу і участь у ній запорозьких козаків під проводом Івана Свирговського; визначити місце війни у європейській історії останньої третини XVI ст.; з'ясувати її передумови, причини, рушійні сили; розкрити хід воєнних дій, показати роль і місце українського козацтва і внесок гетьмана Свирговського у перемогах над турецькими військами.

Діяльність гетьмана не просто гідна уваги. Вона є дуже повчальною і актуальною навіть сьогодні.

Ця книжка покликана у певній мірі подолати цю несправедливість, актуалізувати героїчну постать гетьмана, повернути її, незаслужено обійдену увагою дослідників, історії країни.

Українці повинні знати своїх героїв, щоб гордитися ними, брати з них приклад.

Слава героям!

Автор

РОЗДІЛ 1 МОЛДАВСЬКО-ТУРЕЦЬКА ВІЙНА 1574 р. У ТВОРАХ ЗАРУБІЖНИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ ІСТОРИКІВ

1.1. Молдавсько-турецька війна 1574 р. у працях дослідників

Молдавсько-турецька війна 1574 р. була у цілому нічим не примітною подією в історії Південно-Східної Європи, однією з численних воєн між Османською імперією та поневоленими народами. Тим більше, що закінчилася вона поразкою молдавського народу. Так же і участь запорозьких козаків на чолі з гетьманом Іваном Свирговським у цій війні теж була не першою і не останньою. Історія, особливо середньовічна, такими фактами-подіями переповнена.

І все ж історіографія цієї війни виявилася несподівано багатою. І на протязі XVI-XIX століть були присвячені не лише окремі статті, розповіді, наукові розвідки, але навіть захищена дисертація і написані монографії.

Чим же можна пояснити підвищений інтерес європейських дослідників до цієї події і до українських козаків? Насамперед складною міжнародною обстановкою, яка склалася у XVI ст.. у Європі. Особливо у її останній третині. Її особливістю була наростаюча агресія Османської імперії, яка об'єднавшись у 1478 р. з Кримським ханством, перетворилася у небезпеку для всіх країн Європи.

У XV столітті турки захопили весь Балканський півострів у неволі опинилися болгари, албанці, серби та інші народи. У XV ст. полчища вийшли до Дунаю, заволоділи Угорщиною, підійшли до Австрії і націлили вістря своєї агресії на все узбережжя Середземного моря – від Італійських держав – до Іспанії. Навіть німецькі землі не могли почувати себе у безпеці.

Впродовж XVI ст.. тривали спроби створення антитурецької коаліції. навіть були окремі успіхи. як, наприклад, перемога об'єднаних сил Іспанії та італійських держав у морській битві біля Лепанто у 1571 р. Але від цього небезпека агресії не зменшувалася. а лише посилювалася.

Тому європейські народи з величезною увагою й інтересом сприймали будь-яку інформацію про війни з ворогом християнського світу.

Саме на другу половину XVI ст. припадає завершення формування українського козацтва як воєнно-політичної сили в Східній Європі і його вихід на зовнішньополітичну арену. Козацтво попадає в поле зору тогочасного Заходу як самостійна сила, здатна протистояти небезпечному агресору, стримувати його, а то й отримувати над ним перемоги. На Заході вже знали про успішні походи козаків на чолі з гетьманом Д. Вишневецьким на татар, похід 1563 р. у Молдавію, страту його за наказом турецького султана у Стамбулі [14, 224-225].

Тим більший резонанс у Європі викликала молдавсько-турецька війна у 1574р., у якій величезну роль відіграло українське козацтво на чолі з гетьманом Іваном Сvirговським.

Славетні перемоги молдавсько-українського війська, які були зведені нанівець лише підлою зрадою молдавського боярина, вселяли надію, надихали на боротьбу і агресором.

Другим моментом підвищеного інтересу до подій 1574 р. є непересічність і неординарність очільників цієї війни – молдавського господаря Івона-воєводи і українського козацького гетьмана Івана Сvirговського. Сильні особистості, талановиті адміністратори і полководці, безмежно хоробрі, – і мужні, і стійкі, нещадні до ворогів непідкупні тощо – вони могли і повинні були служити зразком, навіть своєрідним еталоном борців проти сильного і жорстокого агресора.

Цим, очевидно, пояснюється така розлогість у описах подій, драматизм, наявність великої кількості невластивих для лаконічних середньовічних хронік діалогів, промов дійових осіб. Л. Горецький, а за ним і інші автори, намагалися показати високу моральність боротьби проти ворогів християнського світу. І у цьому, напевно, також слід шукати те надзавдання, яке ставили перед собою літописці, хроністи, історики, публіцисти, письменники.

Існує значна зарубіжна бібліографія молдавсько-турецької війни.

Перебіг війни 1574 р. висвітлювали сучасники подій. Про це детально пише дослідник О. Романець у своїй праці „Джерела братства” [20].

Зокрема, згадується найперша рефлексія на події 1574 р. зроблена польським хроністом В. Папроцьким, який у 1574 р. був

у Яссах і мав безпосередню зустріч з господарем Івонею. Ці враження, хоч і суб'єктивні, але написані під враженням і по слідах молдавсько-турецької війни, лягли в основу опису, видрукованого 1575 р. спочатку у Кракові польською мовою, а у 1576 р. – німецькою. Праця стала відомою у всій Європі. Дещо пізніше появилось дослідження Л. Горецького „Опис війни Івонії, господаря Волоського 1574 р.” [8].

Л. Горецький свою оповідь з посвятою подарував А. Гурці, який надрукував його у 1574 р. у Франкфурті у друкарні Вехеля окремою брошурою; у цьому ж році цей твір був надрукований німецькою мовою М. Генігером у Базелі; потім він увійшов до третього тому історичного збірника, який вийшов у Франкфурті 1584 р., як доповнення до твору Гваньїні.

Ще раніше цей твір став відомий польському історику Мартину Бельському, який заніс його у скороченому вигляді під 1574 р. до своєї праці „Кроніка Polska”.

Н. Генігер під час перекладу твір Горецького у 1578 р. вже від себе дає до тексту узагальнюючі назви епізодів, серед яких є такі, що підкреслюють визначну роль запорожців у битвах з турками: „... Ворог падає під ударами козаків”, „Битва між турками й козаками” тощо [14, 225].

Французький дослідник Агріппа д'Орбіньї у 1612 р. теж використав у своїй „Всесвітній історії” оповідь Л. Горецького, але описуючи події війни 1574 р. він на перший план висунув козаків, які відіграли вирішальну роль у всіх переможних битвах. Таку ж оцінку діям козаків дав і англійський історик Р. Кноллез у своїй „Загальній історії турків”, виданій у 1603 р. [14, 226].

О. Гваньїні у своїй «Хроніці Європейської Сарматії» (1611 р.), використавши оповідь Л. Горецького, вмістив досить детальний опис війни молдавського господаря Івона і участь у ній козаків Свирговського [5, 210-219]. На с. 430 (180 – в оригіналі) читаємо надзвичайно позитивну характеристику козаків, які воювали з татарами і турками: „... При молдавському господареві Івоні був козак Свечовський. котрий мав при собі тільки 14 сотень товаришів, але був страшний туркам” [5, 430].

Існували й інші західноєвропейські джерела, які звичайно базувалися на інших джерелах. Адже Л. Горецький був не єдиним дослідником названих подій.

Подіями молдавсько-турецької війни, що, очевидно випадала з ряду звичайних, зацікавилися у всіх країнах Європи: історики вважали обов'язком у своїх працях зупинитися на цих подіях. Зокрема, у 1581 р. про перебіг війни писав у „Історії Франції” Л. Вуазен, у 1602 р. голландський історик Міхаеліс ван Іссельт, у 1611 р. автори „Всесвітньої історії”, виданої у Кельні. Польський історик Шимон Ставровольський у своєму дослідженні про мистецтво війни у 1640 р. часто посилався на прояви військового таланту господаря Івона та гетьмана Свирговського, зокрема про битву під Жиліштами, використання Свирговським фактору несподіваного нападу, значення розвідки тощо [20, 75].

Зрештою, у 1672 р. німецький дослідник Й.Г. Кірбах у Віттембергу привселюдно захистив дисертацію про Івона-воеводу і його антитурецьку боротьбу.

Цінними, хоч і дещо упередженими, є свідчення про війну польського хроніста Мацея Стриковського, який у 1574–1578 рр. був у складі польського посольства у Османській імперії. Дослідник у своїй праці „Хроніки польські, литовські, жмудські і всієї Русі”, наслідуючи приклад турецьких хроністів, які оспівували бодай найменшу перемогу над християнами, після повернення у Польщу у віршованій формі описав „все, що своїм оком бачив і що сам чув” і видав окрему книгу Головна ідея твору – заклик до єдності всіх народів проти турецької експансії. Він, знаючи про що пише, висловив думку, що головну роль у боротьбі проти турків повинна відіграти Польща, яка за допомогою запорозьких козаків могла б перемогти завойовників. Як приклад, наводить перемоги молдаван і козаків у війні 1574 р. Дослідник М. Возняк наводить уривок із твору М. Стриковського: [3].

Цілком можливо, що Стриковський називає козаків не польськими, а подільськими, тобто українськими.

Багато польських дослідників не оминули своєю увагою події молдавсько-турецької війни 1574 р. Це, зокрема, С. Сарніцький, Ш. Старовольський [20, 77]. Проте більшості польських авторів дуже хотілося видати козацький загін за польський, а гетьмана Свирговського зобразити польським отаманом. Навіть польський історик ХХ ст. Зд. Сперальський у своїй книзі „Avantury Moldawskie”, виданій у 1967 р. не

втримався і відійшов від об'єктивності, щоб прославити своїх співвітчизників. Тому у нього у Молдавії хоробро воювали козаки-запорожці. але „під проводом свого отамана поляка Свірговського”, а під час битви біля кагульського озера загинули майже всі козаки, лише 12 поляків (*які все ж були на Січі – П.Г.*) вижили [20, 78].

Очевидно, були й інші (тогочасні або пізніші) свідчення про події молдавсько-турецької війни 1574 року. У першу чергу це молдавські джерела: літописи (Азарія, Г. Уреке, інших), історичні дослідження, епічні твори тощо.

Безперечно, найбільший інтерес становлять молдавські джерела, іноді досить тенденційні (в оцінці діяльності перш за все господаря Івона-воєводи). Зокрема, сучасник подій літописець Азарій, придворний літописець господаря Петрі Шкьопи (Петра Кривого, що за допомогою турків і татар відібрав владу у Івана-воєводи), сповнений ненависті до Івона, описуючи події, робив все, щоб принизити господаря в очах сучасників і нащадків. Все ж він не зумів приховати народного характеру війни 1574 р. і здобутих у ній перемог. Про козаків практично не згадує [20,].

Проте у літописі (вперше написаному на молдавській мові) «Летописецул цэрий Молдовой», який охоплює події від 1359 до 1595 р. Григорій Уреке вже більше уваги приділяє опису перебігу війни. І хоча в цілому дає негативну оцінку як особистості Івона-воєвода, так і його діяльності, військо, зібране ним, називає черню, набродом, всіляко оправдовує зраду молдавських бояр [20, 71-72].

Він розкриває роль козаків у цій війні, описуючи сцену першої зустрічі запорожців з Івоном, його реакцію: „...Побачивши їх Івон-воєвода зрадив, наче б явився перед ними сам ангел небесний, віщуючи перемогу, і багатими подарунками обдарувавши їх”. Так же само в урочистих тонах передано й останній бій запорожців з турками [20, 72]. При цьому літописець не акцентує на тому, якої національності козаки: адже для нього вони воїни з сусідньої країни, а отже українці.

Проте найбільшій уваги заслуговують праці молдавського історика, літератора, публіциста Б. Хаждеу, який у 1861 році підготував і опублікував монографію „Івонія”, у якій проявив

наукову об'єктивність і всебічний підхід до висвітлення діяльності господаря Івана-воєводи. Перші відомості про нього почерпнув у літописі Л. Боболинського (*хай і перекладу твору Л.Горецького* – П.Г.). Цей твір став для вченого і письменника потужним творчим імпульсом і у цьому його заслуга.

Монографія „Івонія” була присвячена тільки з'ясуванню родоводу господаря. Для її написання були використані польські та українські джерела. Проте дослідник зрозумів, що для повного висвітлення діяльності симпатичного йому господаря цих джерел явно замало і тому присвятив чимало часу для опрацювання першоджерел у архівах та бібліотеках Європи, галицьких (Львівських та ін.), що дало можливість всебічно висвітлити постать видатного діяча Молдавської держави. Крім друкованих джерел, Б. Хаждеу використав численні неопубліковані документи з європейських архівів. Досліджуючи твори В. Папроцького, С. Сарніцького, Л. Горецького, Ш. Старовольського та інших, спростував їх спроби видати козацький загін за польський, а перемоги Івана-воєводи – за перемоги польської шляхти [20, 77].

У 1865 р. на основі детального опрацювання великої кількості наукових джерел, він видав монографію „Іоан-воде Лютий”, основна частина якої присвячена війні 1574 р. [25]. Дослідник дуже детально відновлює основні події війни, переможний шлях молдавсько-козацького війська, підкреслюючи, що всі перемоги у битвах з переважаючими силами ворога були результатом стратегічного таланту господаря і козацького гетьмана І. Свирговського, відваги молдавського народу і козацтва. Він зображує запорожців як надійну опору молдавського господаря.

Не оминали увагою спільну боротьбу молдавського народу та українського козацтва офіційні румунські історики ХІХ–ХХ ст. Вони здебільшого критикували твори Б. Хаждеу і, зокрема, добросусідську допомогу запорозького козацтва. Більше того, вони висунули так звану „теорію претендентів”, за якою козаків на молдавські землі приводив черговий „претендент” на престол господаря. На думку історика Н. Йорге: „Молдавія перетворилася в класичне поле військових авантур для грабіжників” [20, 80].

Ця теорія була спростована у так званий „соціалістичний період”. У Соціалістичній Республіці Румунії в цей час була опублікована значна частина нових матеріалів, що дозволило дослідникам з більшою повнотою і об'єктивністю описати події 1574 р. і дати їм оцінку. Звичайно, наголос робився на моментах спільної боротьби народів проти турецької агресії, адже одним із головних завдань правлячих комуністичних партій було зміцнення дружби між народами. Але це не применшує наукового значення тогочасних досліджень.

Серед праць, присвячених особі Івона-воєводи, подіям молдавсько-турецької війни 1574 р., слід відмітити монографію Діну К. Джуреску „Ion-voda cel Viteaz”, у якій чимало місця займає показ спільної боротьби молдавського народу і козаків проти турецьких поневолювачів.

Події війни 1574 р. і спільна молдавсько-українська боротьба знайшли своє відображення у працях істориків соціалістичної Молдавії. Серед них дослідження Є. Русеєва „Боротьба молдавського народу против оттоманского ига” [21] основні положення якого знайшли відображення у першому томі „Истории Молдавской ССР” [12], дослідження Н. Мохова „Очерки истории молдавско-русско-украинских связей”, видане у 1961 р. [19] перевидана монографія Б. Хаждеу „Івон-вода Лютий” та інші.

Молдавський радянський історик член-кореспондент АН МРСР Є. Русеєв розробив наукову періодизацію цієї боротьби, виділивши в окремий період кінець XVI ст., у якому найбільш яскраво проявилася молдавсько-українська бойова співдружність.

У 60-х роках минулого століття спільними зусиллями вчених АН МССР і АН СРР була створена колективна багатотомна праця „Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в.”. У передмові до першого тому вказується на визначну роль запорозьких козаків в антитурецькій боротьбі на землях Молдавії та Валахії в останній чверті XVI ст. На основі ряду документів зроблено висновок, що козаки пліч-о-пліч з молдаванами боролися проти господарів, нав'язаних турками, проти бояр-експлуататорів” [11, 13].

Нечисленною є і українська історіографія проблеми. У якійсь мірі вона була побудована на використанні творів польських

істориків Л. Горецького та М. Бельського. Зокрема, у XVII ст. оповіддю Л. Горецького скористався хроніст – львівський каштелян, воєвода Подільський Андрій-Максиміліан Фредр.

З кінця XVII ст. розповідь Л. Горецького проникає у південно-руські хронографи, першим використав її автор „Летописца” Леонтій Боболинський, ієромонах Видубицького монастиря. Він запозичив твір із Хроніки Мартина Бельського.

У XVIII ст. переказом М. Бельського користуються інші літописці. Зокрема, С. Лукомський у „Собрании историческом”, Г. Грабянка у „Летописи”, Я. Лизогуб у „Летописце” та інших творах, автор „Повести о том, что случилось в Украине с той поры, как она Литвою завладела, аж до смерти гетмана Богдана Хмельницкого”, В. Рубан у „Краткой летописи Малой России”.

Твором Л. Горецького користувалися й інші історики, які пробували систематизувати історію козацтва. Зокрема Міллер у творі „О малороссийском народе и запорожцах”, Енгель у творі „Geschichte der Ukraine”.

Про гетьмана Свирговського буквально кількома словами записано у „Новгород-Сіверському літописі”: „1574. Козаки имели себе гетмана Сверговского”[14, 287], а також в українській історичній хроніці середини – другої половини XVIII ст. „Летописце кратком” (1740), який є скороченим варіантом „Короткого опису Малоросії”[14, 290].

На думку В. Мороза, багато домислив і доповнив фантастичними деталями розповідь Л. Горецького про гетьмана Свирговського та війну Івонії невідомий автор „Історії Русів” [13].

Автор цієї праці не оминув нагоди розповісти про події 1574 р. Правда, від себе він додає цілий ряд деталей нових і не зовсім правильних. Зокрема, називає його Григорієм. першу битву з турками відносить до м. Сороки (а не Фокшан). По-своєму витлумачує обставини загибелі під фортецею Кілією [13, 61].

Цей твір „талановитий, але не зовсім історичний” справив значний вплив на істориків Малоросії – Бантиш-Каменського та Маркевича, які повторили розповідь у більш чи менш скорочених варіантах.

В. Замлинський у своїй статті „Євстафій Ружинський та Іван Свирговський” посилається на праці „Хронология високославных

ясновельможных гетьманов, прежде Хмельницкого бывших” // „Южнорусские летописи” / Под.ред. Н. Белозерского. – К., 1856. – Т. I.; „Историю Малороссии” М. Маркевича (1843 р.) [10, 124-125].

Одним абзацом про військову кампанію козаків у 1574 р. згадуються у Літописі Г. Грабянки, в Острозькому та Львівському літописі згадується, що у війні Івона-воєводи з турецьким султаном брали участь і запорозькі козаки [14, 128].

У ХІХ ст.. інтерес до війни і особи гетьмана Свирговського був викликаний широкою полемікою щодо автентичності народних пісень про гетьмана, що були опубліковані у „Запорожской старине” за редакцією І Срезневського. Хоча подібні пісні були у різних варіантах опубліковані у збірках М. Максимовича та інших. Зрештою більшість українських дослідників прийшли до спірного висновку, що пісні не є народними, а створені (*тобто сфальсифіковані* – П.Г.). І Срезневським у співавторстві з І. Росковшенком [20, 156]. І хоча із-за цього гетьмана Свирговського стали називати „персонажем псевдонародних українських пісень”, інтерес до його персони був досить значним і був на слуху. Тим більше, що до пісень додавалися коментарі або вступні статті про гетьмана. Зокрема такими піснями, які розповідали про Свирговського були: „Надгробная песнь Свирговскому”, „Як того пана Йвана...”, „Вторая надгробная песнь Свирговскому”, „Ой пан пишный, пан Свирговський”. М Костомаров на Волині записав пісню „Свирговський. 1574”, яка за текстом майже повторювала пісню „Ой пан пишный, пан Свирговський”. Ряд пісень про гетьмана було записано під загальною назвою „Поход Свирговского у Волощину (1574)” і опубліковано В. Антоновичем і М. Драгомановим у збірнику „Исторические песни малоукраинского народа” (1874 р.)

І хоча, як уже зазначалося, ряд пісень визнавали сфальсифікованими, все ж сам процес суперечок мав позитивне значення для популяризації українського народного героя. Тим більше, що про подвиг козаків згадували у своїй творчості Т.Г Шевченко, М.В. Гоголь, у дослідженнях – І. Франко.

Російські дослідники теж іноді зверталися до образу гетьмана Свирговського. Зокрема, у ХІХ ст. публіцист І.Г. Прижов називав

гетьмана „народним зачинателем східного питання на Русі, питання, за яке держава російська взялася тільки у XVIII віці” [20, 156]

Твір Л. Горецького „Опис війни Івонії, господаря Волоського 1574 р.” заново був перевиданий В Сирокомлею на польській мові після 1855 р. На його основі, а також опрацювавши інші версії твору авторів Фредра, Грабянки, Міллера, „Історії Русів”, професор Київського університету ім. Св. Володимира Микола Костомаров написав монографію „Иван Свирговський, украинский козацкий гетман XVI в.” – найдетальнішу, науково обґрунтовану історію участі запорізьких козаків під керівництвом гетьмана у війні молдавського народу проти турецьких поневолювачів [15].

У біографічних нарисах про видатних діячів української історії та культури він поміщає розповідь про гетьмана Свирговського і його участь у згаданій війні [15, 88-107].

Не оминув своєю увагою похід козаків у Молдавію у 1574 р. і відомий дослідник історії козаччини Д.І. Яворницький. У другому томі своєї „Історії запорозьких козаків” вміщує коротку розповідь про перебіг війни 1574 р., але не стільки проти турків, як про боротьбу за молдавський престол між гоподарем Івонею і Петром – братом валаського господаря Александра, якого підтримували турки. Крім того Д. Яворницький цілком покладається на свідчення „очевидця подій Леонарда Горецького” і його оцінку подіям і її учасникам. Таким чином, він також дотримувався думки про те, що не козаки, а поляки допомагали молдавському господврю Івоні у війні проти турків [31, 30-31].

Проте вже в іншому місці Д. Яворницький суперечить сам собі, описуючи каральний похід татарів у 1575 р. на Польщу за похід Сверчовського в Молдавію (на „так звану війну Івоні”). Тоді татари дійшли до Волині, захопивши 35 тис. полонених, 40 тис. коней, до півмільйона великої рогатої худоби тощо.

Дослідник зауважує, що „тоді поляки ... звинуватили у цьому набігові татарів на Україну козаків”. Після цього пам'ятного року у Польщі сильно заговорили про козаків як про шкідливий стан для цілої держави, який підлягає знищенню” [31, 155]. (*Тоді при*

чому тут козаки, якщо в Молдавію ходили польські здобичники на чолі з поляком Сверчовським? – П.Г.).

У цілому негативну оцінку подіям війни 1574 року дав і М.С. Грушевський у своєму творі „Історія української козаччини”. Він вважав, що господар Івон воював не за незалежність Молдавії, а проти брата валаського господаря – „контрпретендента на молдаський престол, якого сам собі знайшов”. „...Він вербував собі військо на Україні. На його заклик відгукнулися кілька подільських шляхтичів, або ротмістрів місцевого війська – Сверчовський, Козловський, Осмольський, Копицький та ін. „Звербовано було двісті козаків (все таки козаків, а не поляків – П.Г.)... всякої „збираної дружини” (шляхти, міщан і козаків)... Головним поводитирем був... Сверчовський, що завдяки тому з покрученим іменем у виді Свирговського попав у пізнішій традиції у реєстр козацьких гетьманів і став героєм фабрикованих в ХІХ ст. псевдоісторичних пісень” [9, 197]. З явною іронією відзивався дослідник про героїзм козаків і їхнього гетьмана. У цьому проявився суб’єктивізм М.С. Грушевського, за який його критикували історики В.Смолій та О. Гуржій у передмові до до опублікованої у журналі „Вітчизна” праці вченого [22, 168].

У радянський період особа Івана Свирговського і його героїчні діяння випали з контексту досліджень і надовго зникли з сторінок історії України. Так ні у першому, ні у другому виданні „Історії Української РСР” не міститься жодної згадки про похід козаків Свирговського у Молдавію і участь у війні 1574 р.

Великий дослідник історії козацтва В. Голобуцький услід за Л. Горецьким і всіма його наслідувачами безапеляційно стверджував, що у війні 1574 р. брали участь загони шляхти із Литви, всі за національністю поляки, починаючи з „гетьмана” (лапки В. Голобуцького – П.Г.) Сверчовського” [6, 70-71].

Піддавав критиці українські народні пісні про Свирговського й український дослідник А. Шамрай, діяльність якого припадає на 30-х рр.. минулого століття. Він теж прийшов до висновку, що ці пісні не є народними, а творами упорядника „Запорожской старины” І. Срезневського. Він ставив під сумнів сам факт допомоги запорожців молдавському правителю Івону-воєводі у війні 1574 р. проти турків і зараховував його до „напівфантастичних подій ХVІ ст.” [27, 59].

Зрештою Свирговського довгий час називали „персонажем псевдонародних українських пісень” (див. примітку до Шевченко Т.Г.. Повне зібрання творів в 10-ти томах. – Т. 3. – К.: вид. АН УРСР, 1949. – С. 475.).

Чи не єдиним послідовним і скрупульозним дослідником молдавсько-українських відносин у зазначений період у 70-х роках минулого століття виступив вчений О. Романець, який у праці „Джерела братства. Богдан П. Хаджеу і східноромансько-українські відносини” всебічно проаналізував всі відомі праці (наукові, публіцистичні, епічні, фольклорні) і відтворив не лише події спільної молдавсько-козацької боротьби проти турецької агресії у 1574 р., дав аналіз творчості молдавського вченого і літератора Б. Хаждеу. але й прослідкував трансформацію поглядів дослідників, у тому числі вітчизняних, на особу гетьмана Свирговського. Практично він єдиний реабілітував і витягнув із мороку забуття постать славного козацького гетьмана. Надзвичайно важливим був його висновок-заклик: „блискучий прояв загартованої у боях непорушної дружби молдавського і українського народів, всебічно досліджений істориками Молдавії і Румунії протягом більше ста років, має нарешті привернути увагу й українських істориків” [20, 88].

Проте лише наприкінці 80-х років минулого століття у період Перебудови і Гласності оживає інтерес до історії України, у тому числі до історії українського козацтва. У журналі „Дніпро” з 1988 р. появляється рубрика „Гетьмани України”, у якій з журналу в журнал поміщаються матеріали не лише про відомих, але й маловідомих, а то й забутих, гетьманів. Серед них була стаття „Гетьман Іван Свирговський”. Звичайно, розповідь носила публіцистичний характер, без опори на наукові джерела. Але вже факт появи інформації про діяльність цього гетьмана мав величезне значення, навіть для формування у читачів почуттів патріотизму, гордості за своїх героїчних предків, самоідентифікації тощо.

У кінці 80 – початку 90-х рр.. були перевидані твори Д. Яворницького [31-32], М. Костомарова [15].

З проголошенням України незалежною самостійною державою надзвичайно зріс інтерес до історії свого народу. Відбувалося її очищення від ідеологічних нашарувань, відхід від

схематизму і класового підходу у трактуванні і оцінці історичних подій, із забуття поверталися імена справжніх героїв українського народу.

Серед повернутих історії імен був незаслужено забутий гетьман Іван Свирговський. Абсолютна більшість дослідників історії країни, яка вважала за потрібне згадати про участь козаків у молдавсько-турецькій війні, без найменшого сумніву визнавала їх запорожцями, а Івана Свирговського – їх гетьманом.

Дуже відрадним був факт появи такої оцінки у навчальних посібниках для студентів вищих навчальних закладі. Зокрема, у „Курсі української історії: З найдавніших часів до ХХ ст.” Дослідник В.Й. Борисенко чітко зазначав: „... У 70-х рр. ХVІ ст. Запорізька Січ боролася переважно за визволення Молдавії від турецького поневолення (*курсив В. Борисенка – П.Г.*). Всупереч урядовій забороні Кіш Запорозький у березні 1574 р. спорядив на допомогу повсталому молдавському народові 12 сотень козаків на чолі з гетьманом Іваном Свирговським (Сверчевським)” ... [2, 156].

Дисонансом у оцінці подій 1574 р. у Молдавії і участі українського козацтва у них є передмова-коментар дослідника В.С. Мороза до твору Л. Горецького, вміщеного у документальному виданні „Мемуари історії Південної Русі. Випуск 1 (ХVІ ст)”, що вийшло у дніпропетровському видавництві „Сіяч” у 2005 р.

Він стверджує, що в основі всіх творів ХVІ-ХІХ ст. про війну 1574 р. Івонії проти Османської імперії лежить твір Леонарда Горецького „Опис війни Івонії, господаря Волоського 1574 р.”, у якому автор допустив цілий ряд помилок, які потім тиражували і дофантазовували інші автори, як зарубіжні, так і так звані малоруські. Вони згодом обросли домислами, міфами, що знайшли своє відображення у історичній літературі так званої Малоросії [17, 106].

В. Мороз робить висновок, що „початкова оповідь Горецького, декілька разів переказана і цілком перероблена в „Історії Русів”, у істориків має характер легендарний, фантастичний, без усякої історичної достовірності” [17, 109].

Так же дослідник пояснює і появу в різних історичних збірниках „начебто народних історичних пісень про

Свирговського”. Зокрема, у „Запорожской старине”, збірці українських народних пісень М. Максимовича та у Малоруському літературному збірнику Мордовцева, виданому у Саратові у 1859

Тому, виходячи із своїх суб'єктивних міркувань, він своєрідно прокоментував твір Леонарда Горецького і взагалі викреслив українських козаків із учасників подій 1574 р. [17, 106-112].

Проте такі оцінки практично є винятком.

Події 70-х рр.ХVІ ст. у Молдавії знайшли своє відображення і у двотомному виданні „Історія Українського козацтва” (2007 р.).

Автор дослідження „Українське козацтво та західноєвропейський світ”, хоч і посилається на твори Л. Горецького, Агріппи д'Орбін'є, Р. Кноллєза, але акцентує на тому, що молдавському господареві допомагали „запорожці на чолі з гетьманом Іваном Свирчевським” [14, 225-226].

Дослідник о. Юрій Мицик у коментарях до упорядкованої та перекладеної з польської книги Олександра Гваньїні „Хроніка Європейської Сарматії” (2007 р.) чітко зазначає: „Сверчовський (Свирговський) – гетьман Війська Запорозького (1572–1574)” [5, 480]

Таким чином, події молдавсько-турецької війни 1574 р. і участь у ній українських козаків на чолі з гетьманом Свирговським знайшли несподівано широке висвітлення у численних працях європейських і вітчизняних дослідників. у молдавському та українському фольклорі. Попри національну, класову тенденційність різних дослідників у різні часи, історики як вітчизняні, так і зарубіжні, дають високу оцінку міжнародній діяльності українського козацтва в останній третині ХVІ ст., участь козацтва боротьбі з турецько-татарськими завойовниками і поневолювачами, діяльності козацького гетьмана Івана Свирговського.

1.2. Проблема ідентифікації гетьмана Свирговського у дослідженнях зарубіжних і вітчизняних істориків

Однією з важливих проблем у наведених вище дослідженнях є проблема ідентифікації особи гетьмана і його соратників-козаків. Хто вони – поляки чи українці? Хто такий Свирговський?

Що про нього відомо? Що керувало гетьманом і його козаками під час молдавського походу? Як розцінити цей похід – як авантюру, безрозсудний вчинок, чи свідомий героїзм? Яке місце у багатовіковій героїчній історії українського козацтва займає подвиг, вчинений у 1574 р. козаками під керівництвом гетьмана Свирговського?

Про Івана Свирговського до його славнозвісного молдавського походу відомо надзвичайно мало. Рік народження невідомий. Походження викликає суперечки серед дослідників. Польські історики, а слідом за ними і більшість українських, вважають його представником шляхетського роду, поляком за національністю, який разом із іншими охочими шляхтичами бачив смисл свого життя у воєнних походах, служив у війську князя К. Острозького і захищав від татарів Литовське Побужжя. Гваньїні згадує про нього як начальника найманого війська [5,]. Зокрема, О. Гваньїні у своїй „Хроніці Європейської Сарматії” (1611 р.) у декількох місцях згадує польського шляхтича Яна Сверчовського герба „Труба”, який у складі польсько-литовських військ під керівництвом гетьмана Миколи Кам'янецького і Костянтина у 1511 р. розгромили татарське військо під Вишневецем над річкою Горинню [5, 365].

У 1515 р.– зауважує дослідник Гваньїні – „Ян Сверчовський – гетьман над жовнірами у Литві , розбивши та розгромивши москву (*московське військо – П.Г.*) спалив Великі Луки, Торопець та інші містечка і зі своїм військом повернувся назад без втрат” [5, 367].

В іншому місці О. Гваньїні, розповідаючи про Костянтина Острозького проти Московії пише: „...Він був тоді у товаристві гетьмана Сверчовського. А це діялося 1502 р.” [5, 406]. В першій половині і середині XVI ст.. він уже користувався чималим авторитетом як у польської верхівки. так і в українського козацтва.

Очевидно, мова тут йде про зовсім іншу людину – про польського шляхтича Яна Сверчовського, який уславив себе на початку XVI ст. військовими звитягами. Більше всього саме з ним переплутували польські дослідники українського гетьмана. Про те, що це зовсім різні люди, свідчать елементарні підрахунки. Найраніше Ян Сверчовський згадується у О. Гваньїні

под 1502 р. Якщо навіть допустити, що йому (*гетьману над жовнірами – П.Г.*) було лише 16 (?) років, то у 1574 р. йому мало б виповнитися 88 (!) років.

Шляхи його сходження на посаду гетьмана запорізьких козаків практично невідомі. Одні дослідники називають роки гетьманування – 1572–1574. Інші – що він гетьманував ще раніше. зокрема, у „Хронологии высокославных ясновельможных гетьманов, прежде Хмельницкого бывших” згадка про гетьмана Свірговського вміщена під роком 1568.

Відомо лише, що він як і його попередники. захищав українські землі від татарських набігів, споряджав козацькі чайки на Чорне море і грабував турецькі каравани. Очевидно, його походи були дуже дошкульними для турків, оскільки султан Селім II не раз скаржився польському королеві Сигізмунду II Августу на нього.

Відомо також. що під час його гетьманування над Дніпром була закладена фортеця проти татар на місці сьогоденнього міста Кременчук [10, 125].

Чимало суперечок викликало прізвище козацького гетьмана. У різних дослідників можна зустріти різні варіанти його прізвища. Так, Л. Горецький називає його на польський манер – **Свірчовський**, Леонтій Боболинський, який практично здійснив переклад твору Горецького, називає гетьмана **Свищевським**. О. Романець називає його **Свірчевським**. У народних піснях він уже **Свірговський**. Упорядника „Исторических песен малоруського народа” В. Антонович і М. Драгоманов у коментарях до збірника роблять спробу пояснити зміну написання прізвища гетьмана. Вони вважають, що справжнє прізвище – Свірчовський. але хроністи під час переписування текстів „прийняли **ч** за **г**...”, але „дивно, що зветься він Свірговським (в усній традиції – П.Г.), і у піснях, котрі мали б бути записані з усної мови, якій нема підстав міняти звуки так, як міняються звуки у книгах” [20, 154]. Справа з прізвищем козацького гетьмана складніша. В його передачі нема одностайності: у польських, молдавських, українських літописах його називають Свірговським, Свірчевським, Сверчевським, а літописець Г. Уреке називає його **Свірським**.

Дослідник Г. Нандриш теж вважає, що *г* у прізвищі героя проявилось внаслідок втручання „письменних людей”, а у вимові „мандрівних співців” його не було.

З усіх літературних та історичних творів лише в „Історії Русів” це прізвище звучить як *Свірговський*.

Є ще такі варіанти прізвища гетьмана у „Запорожской старине” його названо *Свіровським*, у В. Голобуцького - *Сверчковським*. М. Костомаров у своєму дослідженні зауважує, що „ один недрукований малоросійський літопис, згадуючи дуже коротко про похід козаків у Молдавію на допомогу Іванові, називає ватажка їх *Дружко-Сверховський* [15, 91].

Проте прізвище Свірговський появилось ще набагато раніше, у козацькому літописі Г. Грабянки. Свірговським названо гетьмана і у „Письменах из Малороссии” О. Льовшина [див. 20, 160].

Таким чином, зміна у прізвищі букви *ч* на *г* - це не є недогляд І. Срезневського, який наче б то запозичив його написання з „Історії Русів”. а певна традиція в українському відтворенні цього прізвища. О. Романець пише: „...можна припустити, що за козацьким звичаєм запорожці охрестили Свірчевського Свірговським (Звирговським від „звергати”) і під таким іменем він залишався у пам'яті народу” [20, 160].

М. Костомаров у своїх дослідженнях назвав його *Свирговським* і у сучасній історичній літературі це прочитання прізвища закріпилося остаточно.

Що ж до імені гетьмана, то його скрізь називають Іваном, лише невідомий автор „Історії Русів” називає його Григорієм.

Великий сумнів у критиків козацького походження Свирговського викликав його титул – „гетьман”. Зокрема, В. Мороз називає Свирговського „вигаданим козацьким гетьманом”, „псевдогетьманом”, стверджує, що польські письменники титул гетьмана давали кожному незалежному воєначальникові, який верховодив самостійним загоном війська. Він стверджує, що у XVI ст. такої посади не існувало взагалі. До 1569 р. дніпровськими козаками керували старости прикордонних повітів, а потім до часів П. Конашевича-Сагайдачного – чиновники з офіційним титулом „ старшого козацького” [17, 111]. Формально начебто правильно. Але, як стверджував М.

Костомаров, всі малоросійські (українські) історики – „...Самовидець, Грабянка, Рігельман, Міллер та інші, – ствердно кажуть, що Свирговський був гетьман... Народна пісня також називає його гетьманом. Непорозуміння легко з'ясується: польські історики не могли назвати його гетьманом, тому що визнавали гетьманами лише тих, кого затверджував у цьому званні уряд, а такі гетьмани виникли на Україні вже пізніше” [15, 92].

Крім того чомусь ніхто не оспорує титул гетьмана у Дмитра Вишневецького, який керував козацтвом і так же здійснив похід у Молдавію десятиліттям раніше. Його титул також звучав у зарубіжних дослідників по різному. Проте для українських істориків, для українського народу він без сумніву український козацький гетьман.

Ряд дослідників (переважно польські і всі, хто брав за основу їх праці) і деякі сучасні ставлять під сумнів участь запорожців у молдавсько-турецькій війні 1574 р. Зокрема, В. Мороз називає її „історичним непорозумінням”. Він стверджує, що козаки насправді були польськими, а не українськими, оскільки польські письменники XVI ст. „козаками називали всяку міліцію, що самовільно збиралася в похід без відома уряду...” [17,106].

Дослідник допустив ряд помилок і неточностей. Зокрема, він вважає, що українські запорізькі козаки не проявляли якої-небудь активності взагалі і тому їх навіть не слід брати до уваги; по-друге, слідом за польськими джерелами перекручує термін „козаки”, відносячи їх до збройних формувань, авантюристів-здобичників. Тому згадує „поляків-козаків, козаків-хрестоносців, німецьких козаків та ін. Так можна домовитися до того, що були татари-козаки, турки-козаки тощо. Зрозуміло, що ці терміни несумісні з традицією тих часів. Адже вони могли стосуватися лише дніпровських або запорозьких козаків – вільних людей, людей-воїнів, які присвятили своє життя боротьбі проти ворогів українського народу – татарів і турків, за православну віру. Звичайно, не треба скидати з ваги і авантюризму козацьких вождів, і прояви здобичництва. По-третє, дослідник слідом за польськими авторами чомусь вважає, що допомагати Івону-воєводі могли лише авантюристи-кіннотники і обов'язково польського походження, які „постійно шаستاють за здобиччю,

переслідуючи ворогів у пустелі, віддалік усяких шляхів, у найвіддаленіших місцях” [8, 127].

В. Мороз навіть не піддавав ці твердження найменшим сумнівам. Але ж виникає питання, а що ж у той час робили українські козаки? Відсиджувалися за укріпленнями Січі?

Не слід применшувати ці військові майстерності польських воїнів, ні їхньої хоробрості, все ж слова безстрашних, відважних, високопрофесійних лицарів закріпилися у європейському світі саме за запорізькими козаками. Що ж до національності козаків, які перебували на Січі, то без сумніву там могли бути не лише українці, але й білоруси, московити, поляки, татари, молдавани. Тобто не національність бралася до уваги під час прийому у козаки, а православна віра, знання української мови, володіння зброєю, безшлюбність.

Отже, серед козаків Свирговського цілком могли бути поляки і навіть серед козацьких сотників. Але це все одно означає, що козаки були з Запорізької Січі, українські козаки. Як зараз модно було б назвати – „українські козаки польського, татарського та ін. походження”.

Також впадає у вічі певна невідповідність у характеристиці хай і польських, козаків, яку допустив Л. Горецький, а слідом за ним і В. Мороз.

Горецький називає козаків добичниками, які тільки й займаються розбоєм і грабежами татарських улусів і кочовищ. Отже, жадоба до наживи – головний стимул їх діяльності. Проте вже описуючи сцену прийому Іваном-воєводою козаків у таборі, він підкреслює їхню безсрібність, відмову від платні і навіть слова Свирговського: „Не златування твоє, Іване, привабило нас сюди, про нього ми найменше думаємо, а лицарський порив до боротьби з жорстоким і обтяжливим ворогом християнства” [8, 130].

Звичайно, поляку Л. Горецькому хотілося б, щоб такі слова належали саме його співвітчизнику. Тим самим він прагнув підкреслити, що благородство – це риса характеру всіх поляків показу безсрібності і лицарської шляхетності „польського” гетьмана Свирговського”. Тим часом дослідники козаччини безумовно визнають ці риси характерними саме для запорізьких козаків.

В. Мороз, слідом за Л. Горецьким та іншими дослідниками, стверджує, що судячи з прізвищ козацьких сотників, це були дворяни Подільського, Брацлавського та інших воєводств.

Що ж до польських прізвищ сотників Свирговського (з закінченням на *-ський*, *-кий*, що могло б засвідчувати їхнє шляхетне походження), тут теж немає нічого складного, адже ми знаємо прізвище гетьмана Дмитра Вишневецького як і інших старшин, козаків. Також не треба скидати з уваги і той факт, що спеціальний склад козацтва був з самого початку неоднорідним. Адже не лише бідний люд йшов у козаки, але й були загони української шляхти, які втратили права на землю, та й головним своїм зняряддям обирали військові вправи. Саме вони були носіями шляхетських прізвищ на *-ський*, *-кий*, але по етнічній приналежності і духу були українцями [28, 48].

Що ж до міжнародної діяльності українського козацтва у XVI ст., то всі прекрасно знають про похід козаків на чолі з гетьманом Д. Вишневецьким у 1563 р. у Молдавію. Ніхто ж їх не ідентифікує як поляків, як ніхто не має сумнівів щодо особи гетьмана. І тим більше не оспорує його посаду. Бо керував козацьким військом він, а не який-небудь староста прикордонних земель.

То чому ж і у 1574 р. українські козаки не могли здійснити визвольний похід під керівництвом наступного українського гетьмана? Питання риторичне.

Очевидно, що помилкою В. Мороза, як основного критика подій 1574 р. у Молдавії є те, що він вибудовує свою схему історіографії війни, поклавши в основу твір Л. Горецького як основного історичного джерела.

Таким чином, у результаті аналізу зарубіжних та вітчизняних досліджень про Івана Свирговського з'ясовано, що проблема визначення національності Свирговського і його козаків була (і залишається) важливою лише для польських авторів, які ставили акцент з патріотичних мотивів. Для інших дослідників важливо було те, що козаки у Молдавію прийшли з українських земель і привів їх гетьман Свирговський. І прийшли вони на допомогу молдавському народу не заради грошей, а з почуття солідарності, з метою боронити християнський світ, православ'я від експансії ісламу. Це основний мотив, який керував їх діями.

РОЗДІЛ 2 МОЛДАВСЬКО-ТУРЕЦЬКА ВІЙНА 1574 р.

2.1 Причини і передумови національно-визвольної війни

Після невдалої спроби молдавського господаря Петра Рареша у 1538 році повалити ненависний турецький гніт шляхом збройної боротьби, становище Молдавії лише погіршилося. І хоча статус держави в Османській імперії відрізнявся від становища більшості поневолених балканських країн, які були повністю позбавлені будь-якого самоврядування і входили до складу відповідних турецьких пашаликів, це не зменшувало влади султана, оскільки Порта поставила державний апарат Молдавії на службу своїм економічним, воєнно-політичним інтересам. Молдавські господарі і надалі повинні були організувати регулярну сплату щорічної данини і інших різних поборів, яка лягла непосильним тягарем на плечі народу [21, 33], питання організації нової війни за визволення країни з-під тяжкого гніту Османської імперії залежало від того, хто опиниться на молдавському престолі: колаборист, чи патріот, слухняний виконавець волі султана і Порти чи борець за незалежність країни.

І така війна вибухнула у квітні 1574 р., коли князівський престол обіймав Іван-воєвода, патріот, людина смілива, рішуча, енергійна, талановитий адміністратор, політик, дипломат і полководець.

За своїм характером ця війна була національно-визвольною. Це не був стихійний виступ народу проти поневолювачів, а цілком закономірним і передбачуваним і добре підготовленим.

Ця війна проти османського гніту була обумовлена об'єктивними передумовами і причинами.

Передумови національно-визвольної боротьби:

– Формування молдавської нації, яка в умовах жорстокого визиску з боку Османської імперії не мала шансів на нормальний і повноцінний розвиток..

– Постійні спроби європейських держав створити анти турецьку коаліцію.

– Блискуча перемога об'єднаних сил Іспанії і Венеції у морській битві біля Лепанто у 1571 р., яка розвіяла міф про

непереможність турецької армії і флоту і вселила надію на можливість перемоги у війні проти Османської імперії.

– Завершення формування українського козацтва як військово-політичної сили; успішні походи на татар і турків; вихід українського козацтва на міжнародну арену як самостійного суб'єкта; спроби гетьмана Д. Вишневецького укласти з Молдавською державою антитурецький союз; молдавський похід запорозьких козаків у 1563 році тощо.

– Централізаторська політика молдавського господаря Івана-воєводи, спрямована на економічне та військове зміцнення держави. Ряд ефективних . енергійних реформ за короткий термін (з 1572 по 1574 рр.) дозволив досягти повної готовності країни до успішної війни.

Причини національно-визвольної боротьби були такі:

1. Наростаюча агресія Османської імперії проти європейських народів.

Османська імперія з самого початку утворення сформувалася як військово-феодална держава і основною метою зовнішньої політики було завоювання і підкорення народів Азії і Європи. Вся історія середньовічної Туреччини з другої половини XVI ст.. свідчить, що вона була загрозою для країн Південно-Східної і Центральної Європи.

Практично з другої половини XVI ст. почався поступовий занепад Оттоманської Порти (як її називали в європейських дипломатичних документах). З одного боку, далися взнаки наслідки Великих географічних відкриттів. Прокладення в 1498 р. португальським піратом Васко да Гамою прямого морського шляху з Європи в Індію (навколо Африки) зламало монополію османських султанів на посередницьку торгівлю між Сходом і Заходом. Ще більшими виявилися наслідки відкриття Колумбом (1492) та пограбування конкістадорами Америки. По-перше, спираючись на значні фінансові ресурси, католицькі держави Заходу істотно підвищили свій військовий потенціал (грошей вистачило й на переозброєння армії найновішою вогнепальною зброєю, і на наймання десятків тисяч професійних вояків – частково навіть із колишніх башибузуків). По-друге, наплив дешевого американського золота й срібла спричинив „революцію цін” (ціна на дорогоцінні метали впала вчетверо), що реально

зменшило фіксовані доходи яничарів та тімаріотів, а спроба виправити ситуацію збільшенням податків (особливо з немусульман) посилила невдоволення підданих й остаточно розвалила хвору османську економіку. До цього додалися вади зацентралізованої та бюрократизованої державності (хабарництво й здирства), морально-фізичний розклад політичної верхівки та поразки у війнах.

З 1566 р. по 1574 престол обіймав Селім II (1524 – 1574 рр.) р., який був одинадцятим султаном Османської імперії [35].

Із часу його правління (1566–1574) розпочинається тотальна криза колоніальної Османської імперії. До негативних для Туреччини наслідків „революції цін” і Великих географічних відкриттів додалися негаразди її традиційної державної структури, обтяжені людськими вадами самого Селіма II, який був хронічним алкоголіком (за що звався Софт – „П'яниця”). Оттоманська Порта охоплювала величезну територію і мала відповідно великий внутрішній ринок, але самі турки остаточно розучилися працювати, звично орієнтуючись лише на війну як на основне джерело прибутків. Проте здійснювати нові завоювання стало неможливим, бо сусіди зміцніли, а сил ледь вистачало, щоб тримати в покорі мільйони вже пригноблених народів. Продуктивна праця стала сприйматися як заняття ганебне, тому працювали в імперії лише „невірні”. Хижацький характер держави „з'їдав” сам себе. „Революція цін” підштовхувала владу до пошуку нових прибутків, а втрата транзитної монополії та припинення вдалих масштабних воєн змусили підвищувати податки, що ініціювало народно-визвольні заворушення серед поневолених турками етносів.

За традиціями османів методом виходу з фінансово-економічної скрути Селім II обрав війну, і першою мішенню стала Московія, яка після завоювання Астраханського ханства активно розширяла свій вплив у районі Каспію та Причорномор'я й намагалася заручитися підтримкою Сефевідів для спільної боротьби з турками. В 1569 спільна турецько-татарська армія спробувала захопити Астрахань, але невдало. У 1571 р. кримський хан Девлет-Гірей раптовим удалим набігом спалив Москву, його армію при відступі знищили донські козаки в 1572 р. [36].

Після завоювання Балканського півострова, що завершився до кінця XV століття, Османська імперія прагнула підкорити Центральну Європу й установити гегемонію на Середземному морі. В 1570 році султан Селім II почав так звану Кіпрську війну проти Венеції, щоб відібрати у венеціанців стратегічно важливий острів Кіпр. Римський папа Пій V у зв'язку із цим створив антитурецьку Священну лігу в складі Іспанії, Венеції й ряду інших італійських міст.

Після битви під Лепанто турецький флот назавжди відмовився від боротьби за панування в Середземному морі, хоча на наступний рік султан Селім II побудував нову ескадру в 220 галер.

Протиріччя між Іспанією та Генуезькою і Венеціанською республіками, їхня боротьба за середземноморську торгівлю привели до розпаду Священної ліги, і в березні 1573 року Венеція підписала мир з Османською імперією, віддавши їй Кіпр [33]. У 1574 р. турки окупували Туніс, вибивши звідти іспанців [36].

Таким чином, основними джерелами збагачення держави, на думку дослідника Є. Русева, були грабіжницькі війни, захоплення військової здобичі, підкорення народів і перетворення їх у данників султана, зростаючі податки з підданих-християн.

Війни були джерелом збагачення армії султана і особливо яничарів, які чинили грабежі, розбої у підкорених країнах, захоплення мирного населення і перетворення його на рабів [21, 3-4].

Ідейним натхненником завойовницьких воєн була мусульманська релігія. Участь у війнах проти невірних подавалося як один із найважливіших обов'язків правовірних. тому заклики брати участь у газаваті – священній війні проти „невірних-гяурів” во ім'я Аллаха і його пророка Магомета знаходили відгук у фанатично налаштованих мусульман.

Крім того, турки розраховували на роз'єднаність держав Європи, правителі яких, переслідуючи свої певні егоїстичні цілі, не лише не об'єднувалися для спільної боротьби, але й у якійсь мірі полегшували султанам і їх арміям завдання по підкоренню цих країн.

Турки зуміли підкорити сербів, болгарів, албанців, розгромили Візантійську імперію, розчленували Угорщину,

перетворивши одну з її частин у пашалик, а Трансільванське князівство – у свого васала. З 1420 р. турецький султан приступив до завоювання Молдавії. Незважаючи на героїчний спротив молдавських господарів, у першу чергу таких як Стефан Великий та інші, Молдавія не зуміла вистояти, хоча їй вдалося ціною величезних уступок випросити особливий статус у складі Османської імперії.

Оттоманська порта встановила такий режим управління внутріполітичним життям країни. для якого була характерною часта зміна господаря. Це робилося з метою тримання правителя держави під контролем. щоб той чи інший господар не встиг собі створити опору всередині країни і не зорганізував суспільство на збройний виступ. крім того, молдавський престол був перетворений на предмет купівлі-продажу. це приносило величезні доходи казні Порти і її численним чиновникам престол віддавали у руки тому, хто обіцяв більше заплатити за нього султану і дати щедріші хабарі чиновникам, хто брав на себе зобов'язання вносити більшу щорічну данину. Ціна за престол постійно зростала і все ж знаходилися охочі його зайняти саме таким способом, адже потім такий господар потрачені гроші відшкодовував за рахунок народу, не забуваючи при цьому швидко збагатитися.

Зовнішня політика Порти, як і всіх інших імперій, будувалась на принципі „розділяй і владарюй”. Вона проявлялася іноді у натравлюванні один на одного різних претендентів на престол, у використанні зрадницької політики окремих бояр, схильних до колабораціоналізму задля збереження своїх наявних позицій у суспільстві, у стравлюванні між собою різних соціальних верств тощо.

2. Посилення гноблення молдавського народу Оттоманською Портою.

Одним з проявів залежності Молдавії від султана була сплата нею хараджу – данини, сума якої постійно зростала. Зокрема. у 1546 р. Молдавія сплатила 2000 золотих, 1547 – 4000, у 40-х рр.. XV ст.. данина досягала вже 12 тис. золотих, у 60-х рр.. – 30 тис., а на середину XVII ст.. – 75 тис. золотих. Іноді на країну накладали додаткову данину.

Крім того, обов'язковими були пешкаші (подарунки) і бакшиші (хабарі) чиновникам і султану, розміри яких часто перевищували суму самого хараджу.

Крім хараджу Молдавія повинна була поставити для потреб імперії велику кількість сільськогосподарської продукції. Порта дивилась на Молдавію як на свою комору, зобов'язану поставляти їй все необхідне: велику і дрібну рогату худобу, зерно, масло, овечий жир, мед віск, коноплі тощо. Крім того, для потреб турецького флоту поставляли корабельний ліс, а для кінноти – „коней добрих”.

Крім обов'язкових поставок господарі були зобов'язані поставляти і додаткову продукцію, а також надавати всебічне сприяння турецьким купцям-оптовикам, які відкрито грабували країну.

На плечі молдавських селян лягало утримання турецько-татарських військ, які або проходили через територію країни, або квартирували певний час.

Воєнні обов'язки Молдавії відносно Порти полягали в участі молдавських військ у турецьких походах, у наданні робочої сили, будівельних матеріалів і транспортних засобів для ремонту і укріплення фортець, у ремонті доріг і мостів під час проходження по молдавській землі армії султана. Молдавія практично була перетворена султанами у безправний придаток Імперії [21, 35-36].

3. Що стосується участі українських козаків у цій війні, то причиною цього також слід вважати наростаючу агресію турецько-татарських полчищ на українські землі. Оборона своїх земель повністю лягла на плечі запорозького козацтва, яке вело не лише оборонну, але й наступальну боротьбу проти зовнішнього ворога. Вели боротьбу самостійно, незважаючи на те, що Польська держава, у складі якої була Україна, повинна була зробити все необхідне для захисту її земель, але не робила.

Тому козаки, воюючи у Молдавії, практично захищали свої землі.

Репресивні, силові методи управління, які використовувала Османська імперія щодо молдавського суспільства, стали зразком для діяльності молдавського господаря. Він орієнтувався на силові засоби захисту незалежності країни.

Різде погіршення становища молдавського народу, на який лягав основний тягар податкового гніту для сплати щорічного хараджу та інших платежів тощо спонукало молдавський народ до збройної боротьби проти турецьких поневолювачів.

Рушійними силами національно-визвольної війни були молдавські селяни, торгово-ремісниче населення, дрібні служилі люди і їх союзники – запорозькі козаки на чолі з гетьманом І. Свирговського.

Проти молдавського народу виступили набагато переважаючі сили: турки, татари, валахи (румуні), угорці.

Приводом до війни стала чергова вимога Порти підвищити розмір щорічного хараджу у два рази і у стільки ж – інших платежів і повинностей. Турки, які зазнали жорстокої поразки у морській битві біля Лепанто і крім того, встрягли у затяжну війну з Персією, мали велику потребу у коштах для відновлення свого військово-морського флоту і спорядження армії. Тому вдалися до випробуваного засобу: турецький чауш (посол), заявив господареві Івону, що у разі незгоди султан віддасть молдавський престол брату валаського (румунського) господаря Петру V Кривому, оскільки той вже погодився на престол і обіцяв виплати подвійних хараджа у розмірі 80 тис. золотих.

Молдавський господар Івон-воєвода був поставлений перед вибором: підкоритися вимогам султана або стати на шлях боротьби за незалежність. Він вибрав другий шлях.

Таким чином, війна молдавського народу проти турецьких поневолювачів у квітні-червні 1574 р. була явищем закономірним і була обумовлена цілим рядом об'єктивних і суб'єктивних передумов і причин, серед яких найголовнішими були: наростаюча агресія Османської імперії, посилення економічного визиску молдавського народу і прагнення господаря Івон-воєводи звільнити країну від султанського гніту. Приводом до війни стала вимога Оттоманської Порти збільшити у два рази розмір щорічної данини та інших платежів.

2.2. Сили сторін напередодні війни

Щоб зрозуміти, на яку відчайдушну безрозсудливу справу зважився Івон-воєвода, ставши на шлях війни проти

найсильнішої держави середньовіччя, слід розглянути і порівняти сили країн: політичні, економічні та військові.

Турецьке військо у другій половині XVI століття

Військово-феодальна Турецька імперія (Оттоманська Порта), до складу якої входили завойовані країни Європи, Азії та Африки і яку населяло 60 млн. осіб, була найбільшою державою в ті часи [1, 71]. Протягом всієї своєї історії збройне військо було одним із головних елементів османської могутності. Султани утворили армію, яка повністю пов'язана з особою монарха, який опирався на місцевих беїв. Місцеві беї були достатньо могутні, але виконували роль лише „прикордонних сеньйорів” (ужд бейлері), які вели „священну війну” на підступах до імперії. Широке використання артилерії на полях боїв, боєздатність піхоти, особливо яничар, розумне використання кавалерії – всі ці фактори і забезпечували перевагу Османської імперії над її противниками.

Османська імперія мала два типи військ:

– „раби Порти” – це основна частина османської армії, яка являла собою постійні загони міліції, які набиралися в рамках девшірме і отримували пожалування із державної казни. Більша частина війська була розквартирована в столиці, поблизу султанського двору. Цей тип військ мав таку структуру:

– Корпус яничар. Він являв собою найбільшу частину „рабів Порти» і складався із трьох підрозділів (йайа, джемаат, секбан), розділених на 135 рот, які називалися орта. Корпусом керував могутній ага яничар, який підкорявся султану. Його оточують багато офіцерів, які входили до дивану.

При Мехмеді II яничар було приблизно 6 тис., при Сулеймані Чудовому – 12 тис., в кінці XVI століття 35 тис.

До XVII століття вони були великою бойовою силою імперії. Коли яничари не брали участь в походах, то вони повинні були оберігати безпеку стратегічних об'єктів імперії. Частина з них по черзі служать в провінційних фортецях. В Стамбулі під час засідання Дивану вони стояли на варті, а також служили пожежниками і міліцейськими.

– Артилерійський корпус. Артилерія з'явилася у військових силах османської армії в XVI ст. Вона швидко розвивалася і міцніла, що дозволило османам отримувати блискучі перемоги

над єгипетськими мамлюками, над персидськими Сефевідами і над арміями християн. Були створені різні корпуси: артилеристів (топчу), ливарників гармат, мобільної артилерії, до яких були прикомандировані зброярі, сапери-мінери і бомбардири. Вся артилерійська зброя була зроблена в Стамбулі, в арсеналі Топхане.

– Кавалерія „рабів Порти”. Найпрестижніший і найбільш високооплачуваний цей рід військ складається із 6 дивізіонів, які відрізнялися жорсткою ієрархією, а найшанованіший серед них – корпус „синів сіпахі”, вершники якого були справа від султана. В битві роль кавалеристів полягає в прикритті флангів піхотинців яничар. Якщо не було походу, то кавалеристи розсіювалися поблизу Стамбула, Едірне і Бурси в пошуках пасовищ для своїх коней. В XVI столітті їх нараховувалося 6 тис. вершників. Солдатів капикулу на другу половину XVI ст. було від 16 тис. до 30 тис.

Провінційні війська. Головну частину провінційних військ формувала кавалерія сіпахі. До її складу входять також „легка кавалерія” та інші допоміжні корпуси військового і напіввійськового типу і різного статусу.

– Вершники, держателі тімара. Більшість вершників, які служили султану в походах, жили завдяки системі тімарів. Введення тімара реалізувалося як одна із основ військової та соціально–економічної системи імперії. Згідно своєму призначенню, ця система відповідає необхідності утримувати багаточисельну армію, коли фінансових ресурсів не вистачає. Держатель, щоб не платити фіскальні податки за землю, вступає на військову службу. В другій половині XVI ст. „тімаріотська армія” нараховувала близько 90 тисяч чоловік. Озброєння кінноти залишається традиційним: лук, щит, шабля, піка і палиця. В армії сезонний режим: походи зазвичай проводяться в теплу пору року, а зиму сіпахі проводять в тимарах.

– Легка кавалерія. Вона здійснювала короткі спустошливі набіги на територію ворога тому, щоб підготувати більш глибоке проникнення, грабували і вбивали, захоплювали худобу і рабів, за рахунок чого й жили.

– Допоміжні корпуси. Вони утворюювали різноманітні ремісничі об'єднання і забезпечували потреби армії: кузні,

майстерні з виготовлення доспіхів, луків, стріл, щитів, списів. Інколи допоміжним корпусам доручалися такі роботи: будувати насипи, виривати окопи, все це із застосуванням гужового транспорту [26, 120-124].

Яничари. Серцевиною армії були яничари, які формувалися внаслідок збирання „податку кров'ю”. Хлопчиків, що виростили в бідності поселяли в палацах з вистеленими килимами підлогами і мармуровими басейнами. Їхні брудні лахи замінили на шовковий одяг. Як писав венеціанський мандрівник: „Ті юнаки, з якими я випадково поспілкувався, гадали, що опинилися в раю, а не в рабстві”. Але існував і зворотній бік. Молоді люди були поставлені в умови найжорстокішої військової дисципліни і військових вправ. За кілька місяців новачків-яничарів перетворювали на роботів, що будуть марширувати по трупах, якщо їм накажуть. Із появою цих нових солдатів турки отримали єдину на той час регулярну армію і елітний підрозділ в ній. Яничари були піхотинцями, але на підтримку їм турки створили артилерію такого типу, якої світ досі не знав [30, 9]. Воїни блискуче вміли володіти традиційними видами зброї: луком, кривою шаблею, кинжалом, коп'єм чи секірою. В XVI ст. вони беруть на озброєння аркебузу, потім мушкет і зброю. На голові вони інколи носять конусоподібний шолом з прорізами для очей, рота, вух і для захисту потилиці. В основному шоломи були із сталі, але й відомі із позолоченої міді. Щити зроблені із вербових гілок, які концентрично розташовані навколо дерев'яної середини. В центрі щита знаходиться металева бляха, інколи багата на прикраси [26, 124-127].

Кожні три місяці перед корпусним диваном яничарам святково виплачується пожалування. Яничарам платили від 2 до 8 аспр в день, командир корпусу яничар (ага) отримував 400 аспр. Крім цього, кожний щорічно отримував дві штуки салонікського сукна для одягу. Старі яничари отримували пенсію від султана і регулярно – подарунки.

Стратегія. З необхідності долати великі відстані для того, щоб досягти території противника, військові походи тривали протягом всієї теплої пори року, зазвичай з травня-квітня по жовтень-листопад. Вони вимагають тривалої підготовки: потрібно організувати стоянки вздовж шляху, де піде військо, для

збереження запасів зерна, зібрати транспортні засоби і мобілізувати війська. Зазвичай війська рухаються з раннього ранку до обіду, потім роблять зупинку. В центрі табору знаходиться великий червоний шатер султана, шатри свити й інших керівників; навколо них розташовуються яничари і артилеристи зі своїми гарматами. Неподалік групуються голови провінцій зі своїми військами [26, 127-129].

Порядок турецького війська в поході детально описав О. Гваньїні. Він був такий: попереду йшли спагії, тобто вояки на кшталт жолдаків або шляхтичів; йшли досить великим табором. За ними верблюди тягнули гармати з ядрами й порохом. По боках скрізь йшли верблюди, мули, сильні коні, на яких возять провіант. Яничари були з рушницями: одні на конях, другі пішо; за яничарами йшли сулаки з луками. Вони носять на головах ковпаки, половина яких гаптована золотом, а половина тільки з білого фетру. За сулаками вели кілька десятків дуже гарних коней командувача, вбраних з великим багатством. За цими кіньми їхали санджаки, а за ними командувач власною персоною. За ним несли символи влади. ...За ними йшли сурмачі з сурмами і барабанами, а за ними – 8 хоругов, кожна з яких мала коней осібної масті; за ними великий загін спагіїв, а по боках йшли чауші командувача, не дозволяючи нікому наблизитися до беглербея і до прапорів. Потім по боках йшли інші загони, спереду, позаду, по боках, йшли хто куди, і не завжди вони були в порядку. Коли вони прибувають на постій, то ці санджаки і спагії ведуть командувача до його намету, а там, коли він зійде з коня, йому всі кланяються за звичаєм, а потім кожен йде на свій бівуак. Коли знають про ворога, то обставляють себе верблюдами замість возів. Гетьманські намети ставили дуже далеко від яничар, але теж у великому безладі [5, 15].

Протягом XVI ст. турки демонстрували більш досконалу стратегію. На полях битв центр формується із яничар та інших елітних підрозділів, він захищений траншеями, гарматами та іншими бойовими знаряддями; з кожної сторони могутній фланг вершників сіпахи. *Тактика* була проста: перед легкою кавалерією акінджі ставиться легке завдання як можна глибше проникнути на ворожу територію, щоб дезорганізувати повідомлення і не дати підготуватися до оборони; вимотування противника, засади,

раптові атаки, неправдиві відступи, широка атака кавалерії. Потім на театр бойових дій виходить піхота яничар і знищує ворожу армію. Якщо успіх очевидний, то переможці переслідують війська, які розбігаються.

Беручи в облогу фортеці, османи використовували підрозділи, які спеціалізуються на підкопах під стінами оточених фортець. Ці спеціальні війська, які набиралися із числа шахтарів, частіше всього склалися із балканських християн. Бойові розташування османів опираються на широку мережу фортець і цитаделей. Але самі вони мало будують, більшість фортець їм переходила від попередніх режимів [29, 31-38].

Фінансово-економічні можливості Османської армії теж були величезними. Б. Хаждеу наводив свідчення про щорічний дохід Порти у розмірі 60 великих бочок золота [25, 66].

Отже, турецьке військо в другій половині XVI ст. мало блискучу структуру, досить досконало відпрацьовану стратегію і просту тактику. Збройні сили Оттоманської Порти, що кількісно і організаційно перевищували війська будь-якої з європейських країн, була однією з найсильніших на той час армій світу. Турецьке військо мало репутацію непереможної армії.

Кримське ханство у 70 – 90 –х роках XVI ст.

Кримське ханство було утворене в середині XV ст. (1449 р.). Воно займало внутрішню частину Кримського півострова та землі Північного Причорномор'я, Приазов'я і Прикубання. Започаткував державу Хаджі-Гірей.

Невдовзі після здобуття незалежності Кримському ханству довелося зіткнутися із зазіханнями Туреччини, яка прагнула заволодіти північним узбережжям Чорного моря. У 1475 р. султанська Туреччина захопила Генуезькі колонії Північного Причорномор'я і остаточно встановила турецьке панування на кримському півострові. Згодом ці території стали провінцією Туреччини з центром у Кафі (Феодосія) [18, 61].

Хан правив державою за допомогою уряду, так званого дивану, створеного на турецький взірець. Він складався з головних міністрів, якими були калга-султан (очолював ханське

військо і відповідав за безпеку держави); муфтій Криму; нурредін-султан (головавав у малих та місцевих судах).

Що ж до зовнішньої політики Кримського ханства в XVI ст., то варто зазначити, що, будучи васалом Османської імперії, ханство змушене було йти певним чином у руслі зовнішньої політики імперії.

Васальна залежність виявилася головню у тому, що хан повинен був брати участь у воєнних кампаніях султана. У середині XVI ст. до складу Кримського ханства увійшли дикі ногайські орди. Вони стали ударною силою грабіжницьких турецько-татарських походів. Кримське ханство робило постійні набіги на сусідні землі. Українські землі були одним з основних об'єктів татарських набігів.

Кримське ханство у 70 – 90 р.р. XVI ст. було типовою середньовічною феодальною державою і достатньо сильним у військовому відношенні [7, 38-44].

За ординськими, а потім і кримськими звичаями кожен татарин був солдатом, тобто військовозобов'язаним.

Від інших держав відрізнялося тим, що її населення вело кочовий спосіб життя і чинило спустошливі напади на сусідні країни. Олександр Гваньїні з цього приводу писав: „... під час найважчих воєн вони відсилають до своїх головних міст своїх дружин, і дітей, і старих. Спустошуючи чужі краї, грабуючи замки й міста, набираючи в'язнів, вони плюндрують всі землі вогнем і мечем, а самі тікають якнайшвидше. Чим більше вони спустошують провінцій, тим більше вони вихваляються величиною своїх держав, бо живуть в диких полях” [5, 702-703].

Життя татар було просте й суворе. „Ці варвари знають, що ні для одного народу немає нічого вартіснішого над хоробрість і воєнну дисципліну та що хоробрість добувають тим, що звикають до недстач, тим то вони цураються розніження й розкошів та змалку приготовляються до воєнного діла, живучи суворим життям та звикаючи до їзди верхи. Вони сидять на коні від малого і не перестають їздити до немічної старости”, – оповідає Михайло Литвин [16, 163].

В цей період Крим особливо дошкуляв Московській державі. У 1571 та 1572 рр. кримський хан Девлет Гірей (1551 – 1577 р.р.) двічі здійснював походи на Московію.

У татарських набігах за невільниками були зацікавлені не лише великі кримсько-татарські феодалі, але й особисто турецькі султани. Адже кримські татари щорічно посилали турецькому султану у вигляді данини чи подарунків частину бранців і бранок. Незаможні татари також були зацікавлені у грабіжницьких походах, оскільки за борги знаті вони розплачувались захопленими у полон бранцями [7, 38-44].

Таким чином, у 70 – 90 роках XVI ст. розвиток Кримського ханства характеризувався певними особливостями. Крим перебував у васальній залежності від Туреччини. Тому зовнішня політика кримців перебувала в руслі зовнішньої політики османів. У багатьох випадках напади на Московську державу, Річ Посполиту і, зрештою, Молдавію здійснювались за наказом турецького султана. Саме такими були напади 1571, 1572, 1574 рр. тощо.

Валахія і Угорщина

Вимушеними союзниками Османської імперії у війні 1574 р. в силу своєї васальної залежності стали Валахія і Угорщина.

Валахія (сучасна Румунія, правда, в дещо інших кордонах) потрапила у васальну залежність з 1415 р., коли у результаті невдалої боротьби за незалежність господар Мірча Старий змушений був заплатити данину турецькому султану. Спробу вирвати державу з турецького поневолення у 1470-1473 рр. зробив молдавський господар Стефан Великий, який хотів створити на Дунаї великий антитурецький заслін. Він зробив ряд успішних походів у Валахію, посадив там свого господаря, а управління окремими фортецями передав своїм пиркалабам (комендантам), проте Туреччина, заручившись підтримкою великих феодалів, зуміла відновити свою владу [21, 17-18]. Валахія зберегла статус держави, але її внутрішня і зовнішня політика повністю котролювалися османським диваном (урядом).

Як і у Молдавії, уряд Туреччини тримав під контролем престол господаря, передаючи його за великі хабарі і подарунки тим, хто був найбільш лояльним і поступливим.

Це був час правління бастардів (незаконнонароджених дітей правителів), які і самі наплodжували собі подібних. Тому за

престол іноді претендували одразу декілька претендентів. А це дивану було тільки на руку.

У 70-х роках XVI ст. господарем Валахії був Александр Мірча, брат якого Петро Кривий, хоч прямо і не заявляв претензій на владу у державі, але був зайвим, незручним і Александр мріяв якимсь чином від нього позбутися. Така нагода трапилася після 1572 р., коли у сусідній державі на престолі утвердився Івон-воєвода. Турки спочатку підтримували Івона, але оскільки той почав проводити надто незалежну політику, почали висловлювати йому дедалі більшу недовіру. Цим вирішив скористатися Александр. Він підказав своєму брату ідею: запропонувати туркам вдвічі більший харадж (річний податок) в обмін на молдавський престол. Османський уряд це цілком влаштувало і вони використали ідею подвійного хараджу як засіб шантажу Івона-воєводи.

Петро Кривий (Петря Шкьопа) виступив активним учасником походу на Молдавію у квітні 1574 р. Щодо військової потуги, то Валахія нічим особливим не виділялася, тим більше войовничістю. Її збройні сили традиційно склалися з дворянської кінноти і селянської піхоти, нараховували всього декілька тисяч вояків, але у загальній масі вони становили певну загрозу.

Більш войовничішою була Угорщина, яка після поразки від турків під Мохачем (1526 р.) була розділена на дві частини. Одна із них із центром у м. Буда була включена до складу імперії як окремий санджак. Туреччина надійно контролювала ситуацію у цій частині країни і міцно утримувала її під своєю владою.

Одним з найголовніших обов'язків васалів Туреччини був обов'язок надавати свої війська для участі у війнах, або каральних експедиціях.

Збройні сили Угорського санджака також традиційно склалися з кінноти, піхоти і артилерії. На війну з Молдавією його правитель виставив 2 тис секуїв (назва народу, який у цей час проживав на території санджака).

У цілому війська васалів Туреччини також становили загрозу для Молдавії, оскільки їх воїни постійно брали участь у походах і були достатньо досвідчені.

А тепер сили їх суперників – Молдавії і українських козаків.

Молдавія другої половини XVI ст. була у васальній залежності від Османської імперії. Країною правила рада бояр на чолі з великим господарем. Благополуччя народу залежало як від внутрішньої, так і зовнішньої політики господаря. Багато залежало від вміння налагодити ефективне правління країною, вирішення всіх внутрішніх проблем, зокрема соціальних, вибір союзників на міжнародній арені у протистоянні з османами. Багато залежало і від особистостей тих, хто перебував на князівському престолі. Ними могли бути патріоти, авантюристи, які шукали пригод, влади, збагачення, або відверті колаборанти. Найважче було народу: селянам, ремісникам, руками яких створювалися багатства країни і які несли основний податковий тягар. Молдавія ніколи не була в авангарді антитурецької боротьби. Природні багатства, надзвичайна працьовитість народу, успішні зовнішньоторговельні операції, що приносили великі доходи, давали можливість сплачувати щорічний податок (харадж) і убезпечувати країну від грабіжницьких походів. Проте велінням часу було об'єднання країни і визволення з-під османського гніту, який ставав дедалі сильнішим і важчим. Таку місію взяв на себе господар Івон-воєвода, який правив країною у 1572-1574 рр.

За короткий період перебування на престолі Івон провів 5 кардинальних реформ: запровадив особистий контроль господаря за документами, які виходили з князівської канцелярії, переніс столицю держави із Сучави до Ясс, звільнив народ від гніту духовних і світських феодалів, випустив державні мідні монети, навів порядок у податковій системі [25, 38].

До нього всі державні папери підписував великий логофет. Це у багатьох випадках вело до зловживання владою. Івон-воде власноручно підписував документи і навіть датував їх. Протягом першого року правління він змістив двох логофетів і навів порядок у державному діловодстві.

Велике значення мало перенесення столиці до Ясс, які знаходилися майже у центрі країни. Це посилювало обороноздатність, адже попередня столиця знаходилася далеко від кордонів з татарами і турками і на випадок агресії з їх боку важко було вчасно підоспіти до Дністра чи Дунаю. Нова столиця мала потужну фортецю і князівський замок.

Ще більше значення мали соціальні реформи господаря. Не так із-за любові до простого народу, а для зняття соціальних протиріч, які ослаблювали країну, приборкання непокірних і своєвільних боярів, централізації влади у державі. Івон-воде вивчив соціальне становище народу і прийшов до висновку, що його пригноблює невелика частина духовенства і бояр, які володіли всіма землями, мали численні привілеї, тільки вони мали право чинити суд і розправу. Він мав вибір: йти з боярами проти народу, йти з народом проти бояр, або примирити їх. Всі ці три шляхи були ним випробувані. І зрештою він вибрав свій шлях. Для початку різко обмежив владу духовенства: жорстоко покарав жадібних, аморальних, зрадливих єпископів, а згодом й інших представників духовенства. Літопис зазначає: „Ні великих бояр, ні дрібних не щадила шабля Івона-воєводи, і вбивав їх він найрізноманітнішими способами” [25, 39].

Він приборкував їх оригінальним чином: відібрані у монастирів землі передавав боярам і навпаки. Тим самим він посіяв ворожнечу між верхівкою суспільства і нейтралізував їх. Але не дав селянам землю, щоб не допустити дроблення селянських господарств і не ослаблювати економіку країни.

Одночасно не давав боярам зловживати працею селян.

Казна наповнювалася за рахунок податків і судових штрафів (плата за розлучення, за шлюб, за крадіжку тощо), конфіскацій, митних зборів, податків на мед і віск. Крім того запровадив подати на боярство і духовенство (чого раніше не було). Він обмежив право бояр збирати податки. Селянам залишали 4/5 або й 9/10 вирощеного. Відразу наповнилася казна, зріс добробут народу.

Велике значення мала грошова реформа. Раніше господарі карбували лише золоті і срібні монети, але вони були недоступними для простого народу. Селяни розраховувалися натурою, що було невигідно для казни. Після введення мідних монет народні маси стали також платіжоспроможними. Казна почала наповнюватися швидше.

Розмір податків зменшився, але їх необхідно було обов'язково сплачувати. За несплату передбачалася страшна кара. Тому держава не мала проблем, причому обходилася без

великої кількості оплачуваних чиновників, бухгалтерів, фінінспекторів [25, 54-55].

Досить ефективною була зовнішня політика Івона-воєводи. Він робив досить успішні кроки для нейтралізації зовнішніх ворогів Молдавії. Зокрема, після обрання на молдавський престол, він одночасно направив послів у Польщу і Туреччину. У Туреччини просив допомоги для війни з Польщею (хоча знав, що Османська імперія на це не погодиться), у Польщі посол переконував королівський двір, що Туреччина готує війну проти неї, але господар, відмовляє султана від війни. Івон-воєвода розігрував багатоходові комбінації, задумуючи одночасно визволити країну від мусульманського іґа. Проте для цього потрібен був час.

Молдавія платила Туреччині щорічно 40 тис. золотих, але оскільки становище країни покращувалося, Оттоманська Порта вирішила, що має право претендувати на більший розмір хараджу. Султан Селім II і великий візир Мехмет-Соколлу були у ті часи найбільш жадібними людьми у світі. Це, зрештою, призвело до закономірної, але дещо передчасної війни між Молдавією і Османською імперією [5, 210-219].

Івон-воєвода дуже багато зробив для посилення боєздатності молдавського війська. Він знав, що війна буде важкою, адже доведеться воювати з набагато сильнішим противником. Тому вирішив збільшити кількість гармат. За 2 роки господар Івон вже мав 200 гармат. І це у той час як навіть у Франції артилерія ще була не в моді і лише через 30 років у арсеналі Парижа було 100 гармат. Причому господар увагу приділяв не лише кількісним змінам, але і якісним.

У той час, як у європейських країнах гармати були великого калібру і використовувалися лише для облоги фортець, молдавські гармати були невеликого калібру, але дуже мобільні. Їх можна було пересувати по полю битви і використовувати з великим ефектом. Польові гармати були 6-8 - ствольні на двох невеликих колесах. Ядра були свинцеві або залізні. Кожне із них було загорнуте у папір, що значно прискорювало процес заряджання.

Якщо у інших арміях головна роль належала кавалерії, то Івон-воєвода головну ставку робив на піхоту, артилерія і

кавалерія виконували допоміжну роль. Молдавські піхотинці прекрасно володіли луком (так же, як і англійські лучники) і стріляли з нього практично без промаху. Кожен селянин прекрасно володів бойовою палицею, один з кінців якої був потовщений і обкований залізними гостряками. Селяни вчилися володіти нею з дитинства і могли самі її виготовляти. У ближньому бою так зброя ставала дуже смертоносною. Також на озброєнні селян були звичайні, але дуже грізні у бою, коси. Ними селяни-піхотинці підрізали ноги ворожим коням, стягали з коней і самих вершників. Таким чином, якихось особливих затрат на екіпірування воїнів не потрібно було. Навіть їжі. Воїнам повідомляли на скільки днів вони йдуть у похід і ті, відповідно брали з собою необхідну кількість провіанту – хліба і бринзи.

Кавалерія складалася із всіх землевласників. Це було фактично дворянське військо. Коні і необхідне спорядження були турботою самих дворян, адже це була їх пряма повинність. Вони також були досить вправними у бойових діях.

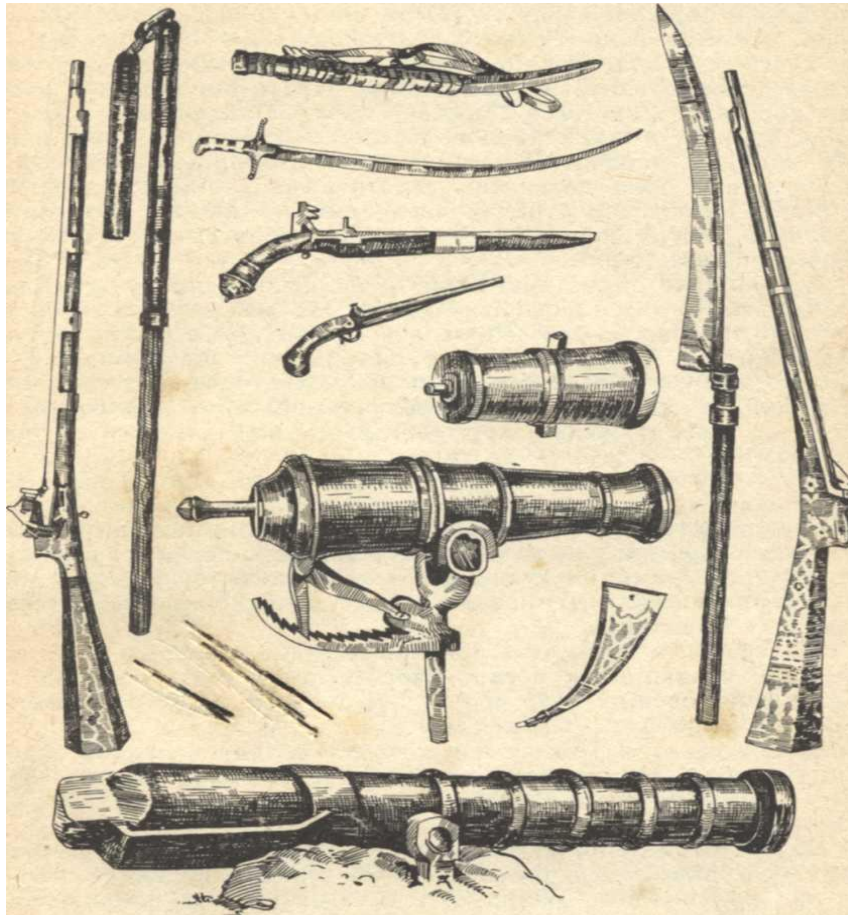
Таким чином, молдавське військо було озброєне передовою зброєю і непогано навчене. Про це свідчать численні перемоги молдавських військ під проводом господарів Стефана Великого, Петра Рареша над переважаючими у багато разів турецько-татарськими полчищами. Багато молдаван часів господаря Івона пам'ятали про це і готові були повторити подвиги своїх дідів і прадідів. Високий бойовий дух молдавського війська відзначали європейські хроністи та письменники. Б. Хаждеу у своїй монографії „Іоан-воде Лютий” наводить високі оцінки іноземців боєздатності молдавської армії [25, 72-73].

Отже, Івон-воєвода за 2 роки перебування на князівському престолі зумів провести дуже вдалі і своєчасні реформи у всіх сферах життя, що значно зміцнило економіку країни, згуртувало суспільство, посилило обороноздатність, дало можливість гідно протистояти могутньому ворогові – Османській імперії.

Щодо запорозьких козаків, то це були професійні воїни. Про їх озброєння і військову майстерність писав дослідник О. Гваньїні, інші історики.

Д. Яворницький у своїй „Історії запорозьких козаків” писав про озброєння козаків: „...В 1574 году часть козаков Сверчовского была вооружена луками и стрелами, которыми она

очень метко поражала татар и турок”. „...Относительно употребления козаками панцырей имеется летописное указание, относящееся к 1572 г., когда предводитель козацкий Сверчовский, помогая Ивоне в добывании молдавского престола, вооружил оружием и панцырями. Тут же имеется указание и на то, что некоторая часть козаков была снабжена рогатинами...” [Див Літопис Самовидця. – К., 1878, – С. 340].

Козацька зброя (за В. Дядиченком)

Козаки практично володіли всіма відомими на той час видами зброї, були вправними піхотинцями, вершниками, артилеристами, моряками. Влучно, практично без промахів, стріляли із луків і рушниць, були вправними і невтомними розвідниками. Вміли вести як наступальні, так і оборонні бої. Були високодисциплінованими ініціативними думаючими воїнами. Кожен козак розумів свій маневр, до чого закликав у XVIII ст. у своїй „Науці перемагати” видатний полководець О. Суворов.

Тому не виглядають дивними слова Івона- воєводи під час першої зустрічі козаків у Копоу (під Яссами), коли він прирівняв 1200 козаків до 12 тисяч воїнів (до 20 тис. – за Л. Горецьким) [8, 130].

Таким чином, напередодні війни перевага у кількісному співвідношенні була явно на боці Османської імперії. Збройні сили Порту кількісно і організаційно перевищували війська будь-якої з європейських країн. Її армія була однією з найсильніших на той час армій світу. Проти них Молдавія разом з козаками могла виставити заледве 30 тисяч воїнів.

І тим не менш практично невеличка держава Молдавія могла успішно протистояти великій і могутній Османській імперії. Вона мала всі шанси вистояти у війні і здобути незалежність, якби не зрада однієї людини – Ієремії Голії (Чарнавича)[15, 96-97].

РОЗДІЛ 3
МОЛДАВСЬКО -ТУРЕЦЬКА ВІЙНА 1574 РОКУ

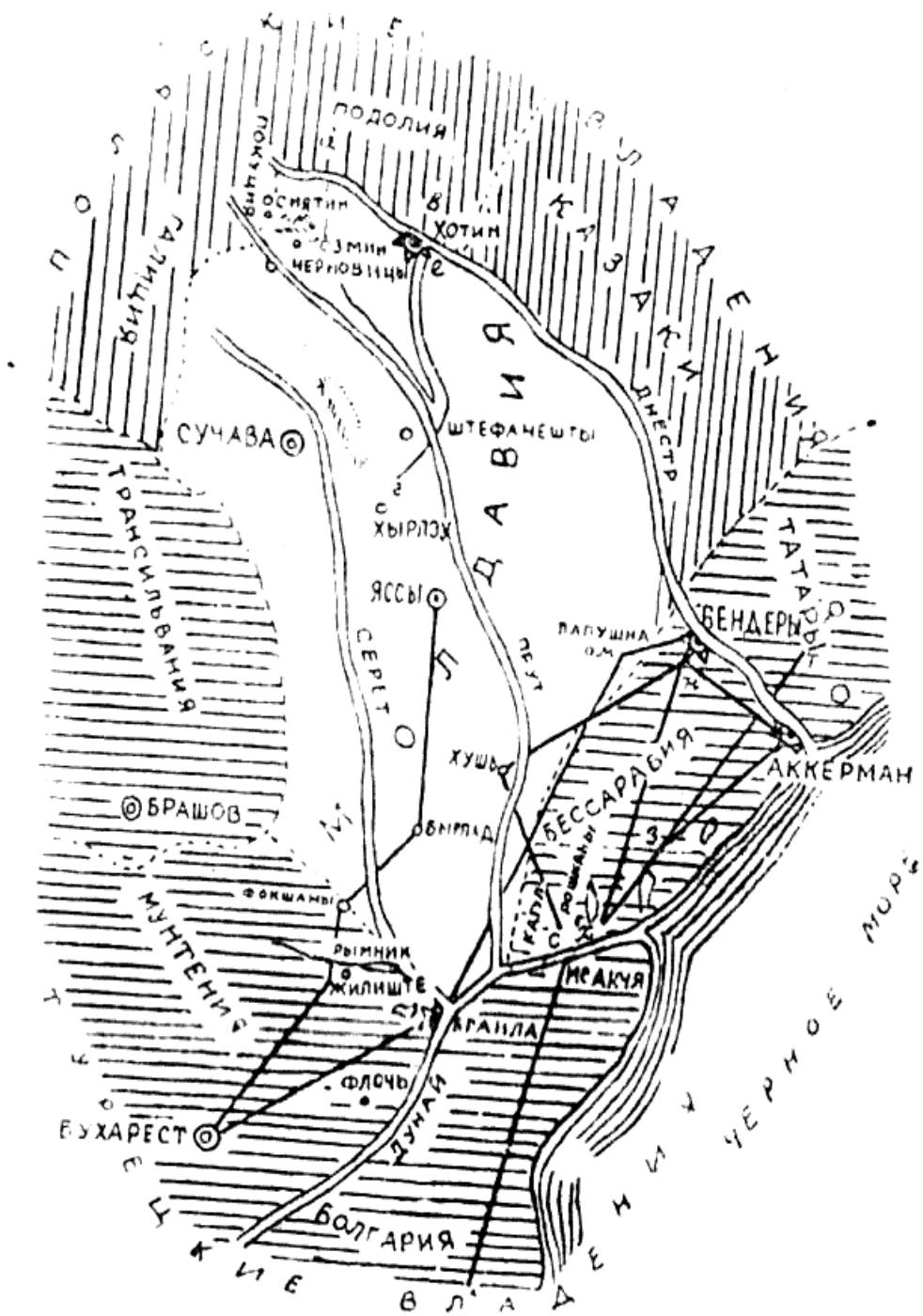

Схема пересування військ під час війни 1574 р. (за Б. Хаждеу)

Будь-яка війна є по суті, великою драмою для народу, який зазнає нападу ззовні, оскільки вона завжди супроводжується смертю, каліцтвом, руйнаціями, насильством, поневоленням. Але якщо війна оборонна, визвольна, справедлива, то народ готовий до великої самопожертви і свідомо приймає всі виклики такого випробування. Як правило, рішення про початок війни приймають одноосібно очільники держави. Вони можуть опиратися на підтримку народу, або просто кидають його у вир подій.

Івон-воєвода з самого початку після вступу на престол передбачав у майбутньому боротьбу за незалежність проти Османської імперії. Тому почав готувати до неї всю країну, весь народ. Як надзвичайно мудрий і далекоглядний правитель, він провів цілий ряд блискучих і ефективних реформ, які значно підвищили могутність держави і боєздатність армії. Єдине, що йому не вдалося, це створити широку антитурецьку коаліцію, залучити у союзники великі сусідні держави, які могли б надати дієву допомогу. На заклик відгукнулися хіба що безвідмовні запорозькі козаки, які вважали своїм прямим обов'язком скрізь і завжди воювати з ворогами християнства.

І все ж рішення про війну прийняв не він, а султан Селім II, коли дізнався про відмову Івона платити подвійний харадж. Молдавський господар опинився перед вибором: упокоритися і, сплативши податок, хоч і явно великий, проте реальний, тим самим уникнути таких тяжких випробувань, або хоча б їх відтермінувати, або сміливо кинути виклик Османській імперії і, покладаючись на милість Божу, зробити майже неможливе – вибороти незалежність держави. Він вибрав другий шлях. Слід зазначити, що це рішення було не зовсім авантюрним. Івон-воєвода надіявся на воєнну перемогу над ворогом на своїй території і укладення вигідного для Молдавії договору.

Прийнявши рішення воювати, Івон-воєвода звернувся до українських козаків за допомогою. У березні 1574 р. він направив посольство на Запорожжя.

1200 козаків на чолі з гетьманом Свирговським вирушили на допомогу. До вступу в Молдавію гетьман розділив своє військо на два загони, з яких половину послав під проводом Ганжі до Бухареста, а другу половину сам повів до Галаца і в той же час

відправив кошового Покотила на човнах до гирла Дунаю, щоб не пропускати турецьких десантів [25, 92]. Правда, Б. Хаждеу подає дещо іншу версію появи козаків під проводом Ф. Покотила. Він пише, що цей загін повився значно пізніше, коли воєнні дії перемістилися на територію Бесарабії і Івон-воєвода очікував підкріплення від польського магната Фірлея і подільського воєводи Острозького. Саме князь К. Острозький послав 600 козаків на Білгородську фортецю [25, 109].

20 березня відбулася зустріч козаків з молдавським господарем у таборі Копоу під Яссами. На урочистому банкеті з нагоди прибуття козаків відбувся обмін промовами і очевидно мова могла йти про плани ведення війни. Хоча абсолютна більшість дослідників основну увагу звертали саме на зміст промов молдавського і козацького очільників, оскільки у промови (більше всього придумані самими істориками) закладали велику мораль: високий патріотизм, відданість православної релігії, благородство та інші лицарські чесноти.

Турецький султан, одразу ж послав на допомогу валаському господареві 30 тисяч турків та 2 тисячі угорців. Він наказав воєводі приєднати до війська свої сили, вторгнутися у Молдавію і захопити Івоню, а на господарство посадити свого брата Петрю Шкьопу (Кривого). За даними Б. Хаждеу на Молдавію рушили 20 тис. турків із Нікополя і 40 тис. секуїв трансільванського бея на чолі з Петром Кривим і перейшли через річку Серет [25, 76].

Перша битва відбулася 24 квітня біля села Жилішти під Фокшанами (сучасна Румунія), яке було розташоване на березі річки Римни.

Вороги розраховували, на несподіваний удар по війську Івона-воєводи. Проте від довгих переходів воїни Петра Кривого потомилися і після переправи їм було дозволено перепочити. Вороги надіялися, що молдавський господар не знає ні про їх вторгнення, ні тим більше про їх кількість і тому не зможе вчинити опору своїм малочисельним військом. Певний розрахунок був на підтримку зрадливих молдавських бояр. Петро Кривий навіть розіслав наказ боярам прийти і поклонитися йому як новому молдавському господареві. Самовпевненість і загубила ворогів. По-перше табір не був укріплений окопами. Вартових як

на таке велике військо було мало – всього лише 40 (за Горецьким 300 чол.) і стояли вони на значній відстані один від одного.

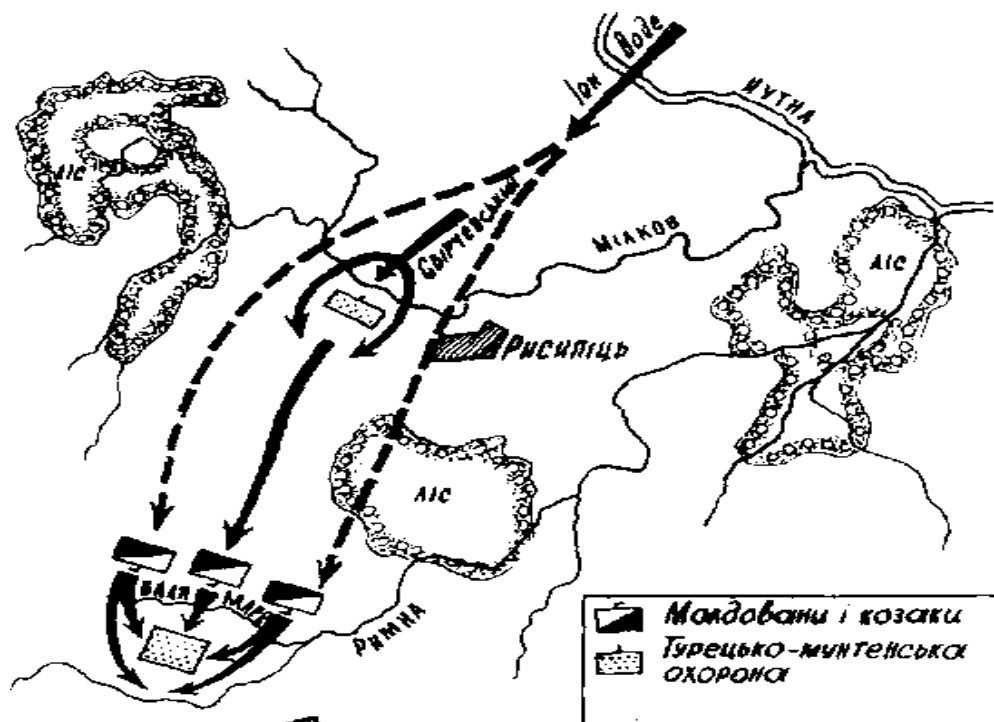
Мистецтво полководця полягає якраз у тому, щоб вчасно виявити ворога, дізнатися про всі його сильні і слабкі сторони, врахувати допустимі помилки, виробити найбільш ефективний план битви і постаратися максимально його реалізувати.

Насамперед про прибуття великої кількості ворогів господареві стало досить швидко відомо. Свирговський, який, за словами М. Костомарова, „був головним розпорядником у війську Івона, давно вже по горбах, біля води, скрізь, де сприяла місцевість, розставив чати і дізнавався про рух неприятеля, а коли донесли йому, що вороги відпочивають на чужій землі, він за наказом господаря виступив з двома загонами козаків, тобто чотирма сотнями, взяв шість тисяч молдаван під командуванням талановитого воєначальника ворника Думбрави щоб захопити вартових і вивідати плани ворога” [15, 94].

Свирговський наказав підлеглим дотримуватися мовчанки, які стрімко кинулися на вартових і без найменшого шуму захопили їх у полон. За допомогою молдаванів, які володіли турецькою мовою, Свирговський вивідав про чисельність і розташування противника. За даними Горецького, полонені показали у війську валаського господаря 70 тис. волохів, 30 тис. турків і 3 тис. угорців, за даними дослідника Фредра – 60 тис. чоловік. Свирговський послав гінця до Івона вимагаючи, щоб він якомога скоріше з'явився з рештою свого війська. Тим часом Свирговський розіслав своїх козаків до табору розвідати обстановку. Противник зовсім не підозрював близькості ворогів. Б. Хаждеу дає опис табору противника: „У ворожому таборі... війська розташовувалися таким чином: ближче до центру розташовувалися намети воєначальників, оточені зі всіх сторін піхотою, яка перебувала під прикриттям гармат... Кавалерія розтягнулася двома перпендикулярними до парку лініями, між якими знаходився весь табір [25, 80].

Після підходу основних сил на чолі з господарем відбулася військова рада і досить швидко було розроблено план дій. Різні дослідники по-різному описують продовження битви. Зокрема, М. Костомаров, як патріот українського козацтва, провідну роль відводить Свирговському. Він пише, що гетьман, „запропонував

господареві поставити важку кінноту з пішими стрільцями у закритому місці, щоби в разі невдачі молдавани, відступаючи, могли знайти опору. Як досвідчений і холонокровний полководець, Свирговський навчав їх, як діяти на випадок відступу. „Треба думати,— казав він, — не лише про те, як перемогти, але й про те, щоб не бути розбитим. Я із своїми козаками перший кинуся на ворога, і тоді ви, волохи, йдіть за мною. Щастя служить відважним, зраджує боягузів; і вам, козаки, нагадую про природжену мужність і прикликаю її” [15, 94]. Свирговський з Івоном-воєводою розділили війська на три частини. 9 тис. молдавських вершників і козаків, зненацька напали на ворога. Гетьман вдарив з одного боку на табір, а Івоня – з трьох інших боків, дружно здійнявши крик. Валахи, прокинувшись, перелякалися. Вони не могли ні боронитись, ні втікати, бо відпустили коней пастися. На полі бою загинуло дуже багато ворогів. Претендентові на молдавський престол Петрі ледве вдалося втекти живим [4, 76].

План битви молдавсько-козацького загону з турецько-мунтенськими військами 24 квітня 1574 р. (За „Історією Румунії”, 1962 р.)

Б. Хаждеу на перший план ставить Івона-воєводу і всі заслуги за перемогу приписує його таланту полководця. Зокрема, перед вирішальними подіями він посилає ворника Думбраву і козаків,

щоб ті переправилися через річку Римну і вдарили по ворогу з тилу, а сам розділив свої війська на три загони і наніс удар із трьох сторін, відповідно Свирговський – з четвертої Розгром ворога був тотальним. За його даними 50 тис. трупів залишилися на полі битви [25, 80-81]. Серед вбитих не виявилось ні волоського господаря Александра, ні його брата Петра. Користуючись загальним безладом і сум'яттям, вони швидко зорієнтувалися, кинулися до коней, переправилися вбхід через озеро, що з'єднувалося з Дунаєм і заховалися у фортеці Браїла. Чотири дні молдавські воїни і козаки прибирали поле битви, ділили багату здобич і шукали головних ворогів – Александра і Петра.

Ворог був розбитий і вигнаний з території Молдавії, але проблема ще залишалася невирішеною Івон-воєвода вирішив перенести воєнні дії на територію Валахії, щоб захопити її і приєднати до Молдавії і реалізувати давні мрії створити широку антитурецьку заслону на Дунаю.

В перших числах травня молдавсько-українські війська вступили у Валахію (Румунію). Вони легко захоплювали міста і замки, які ніхто не захищав. Л. Горецький, а за ним і інші дослідники описують вкрай жорстоке поводження завойовників і з місцевим населенням, але тут же оправдовують їх, посилаючись на традиції часу [25, 86-87; 8, 133; 15, 94].

Переслідуючи ворога, об'єднане військо здобуло столицю Мунтенії – Бухарест і дійшло до Браїлова – потужної фортеці з п'ятьма бастіонами, оточеної окопами, ровом і передовими укріпленнями. Саме місто, точніше посад, було теж укріплене міцною стіною Івоніві донесли що там сховався господар із своїм братом. Підступивши до Браїлова, союзники поставили табір між горбів у такому місці, де його не могли обстрілювати гармати з укріплень. Івон послав комендантові листа, у якому категорично вимагав видачі своїх найзапекліших: господаря Валахії і брата його Петра. Він погрожував: „Якщо ж не одержу належного, то не відступлю від стін і силою буду брати їх” [15, 95].

Комендант прислав до нього чотирьох турків з відповіддю і водночас із подарунками: десять гарматних ядер і дві стріли. Відповідь його, за свідченням історика Горецького, була така: „Знаючи, що ти слуга Селіма, не можу задовольнити твого

бажання, бо до мого слуху дійшло, що ти вразив велике військо султана, яке вело на господарський трон Петра. Наказую тобі негайно відступити, бо інакше пригощу тебе і твоїх ось цими ласощами!” [8, 134].

Роздратований Івон наказав чотирьом посланцям підтягти носи й вуха і повісити їх униз головами на виду фортеці, щоб показати, яка доля після взяття Браїлова чекає на тих, хто в ньому перебуває. Після цього козаки й молдавани кинулися з драбинами до стін і з криком вихопилися на них. За досить короткий проміжок часу стіни були проломлені, захисники були деморалізовані, втратили здатність чинити опір і фортеця була взята [5, 213]. Замок був набагато краще укріпленим і взяти його з ходу штурмом не вдалося.

Після цього знову почалося жахливе пограбування і винищення жителів Браїли (бо так веліли звичаї часу і крім того підвищувалася зацікавленість молдавських селян у війні, оскільки вони отримували частину здобичі).

Одночасно Івон-воєвода турбувався про поповнення свого війська. Він направив гінців із повіту в повіт, у кожне місто і село, вербувати у свою армію добровольців, обіцяючи хорошу плату. І до нього прибуло декілька тисяч селян. Армія господаря поповнилася також великою кількістю валахів (румунів). Якщо на час битви під Жиліштами у нього було 9 тис. піхотинців, то під Браїлою – 14 тис.

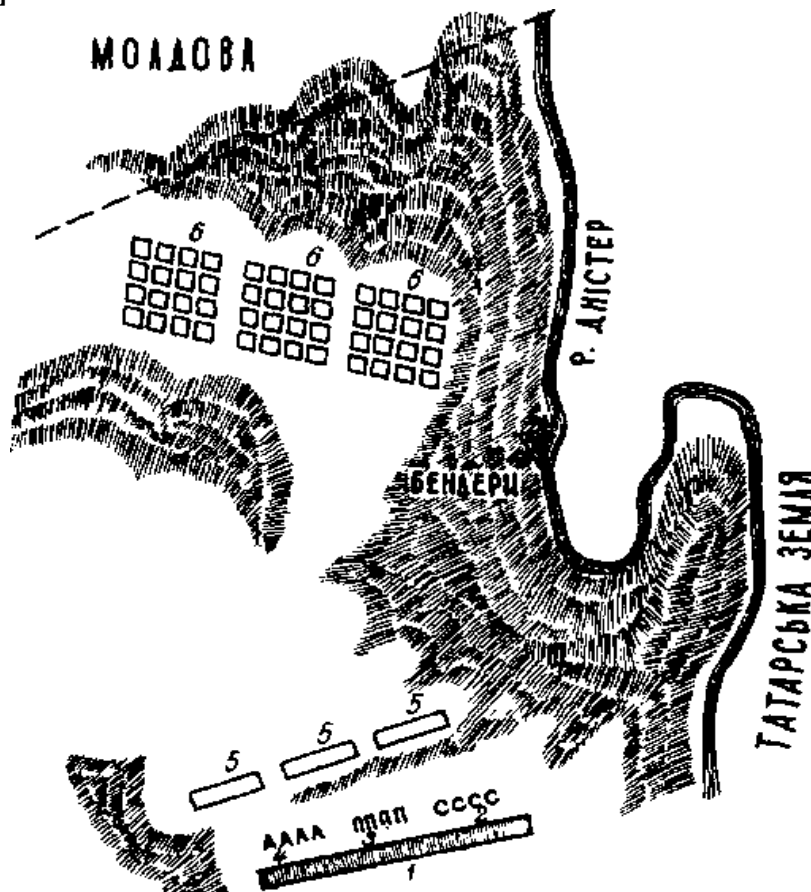
Івон і Свирговський оточили замок. Вони не штурмували його, бо це призвело б до значних втрат у живій силі. Розумніше було частиною сил продовжувати облогу і дочекатися, поки ворожий гарнізон здасться на милість переможцям, а тим часом знаходити ворога і бити його у чистому полі. У ті часи така тактика широко використовувалася.

У цей час козацька розвідка принесла звістку, що 15 тис. турків ідуть на виручку Браїлова. На короткій нараді вирішили, що їм назустріч виступить молдавсько-козацьке військо під командуванням гетьмана. Івон надав йому близько восьми чи дев'яти тисяч молдаван під командуванням воєводи Славили. Про цю коротку, але славу битву писав дослідник Л. Горецький, згадував М. Костомаров. Проте історик Б. Хаждеу переніс її у часі на пізніше. Але все одно вона була і засвідчила

полководницький хист Свирговського, звитягу козаків і молдавських воїнів.

Свирговський здобув блискавичну перемогу, оскільки використав фактор несподіванки, стрімкий натиск по центру і флангах. Ворог навіть не встиг вишикуватися до бою. перемогу і

Лише тисяча кінних турків урятувалася втечею до найближчої фортеці Тягині (Бендер). Решта полягла на полі [5, 213].

План битв під Тегинею і за Бендерську фортецю (за Б.Хашдеу).

1— вороже військо; 2 — козаки, озброєні списами; 3 — козаки-стрільці; 4 — козаки-лучники; 5—молдавські полки в засідці; 6—табір Іоана-воде; //—хвилястість рельєфу.

Козаки за наказом Свирговського провели розвідку місцевості і з'ясували, що під Тегинею збираються свіжі сили турків і татарів. Про це повідомили Івоню. Свирговський порадив Івону-воєводі облишити замок в Браїлі й з'єднатися з козацько-молдавськими військами.

Івон вирішив перенести воєнні дії в Бесарабію, розбити ворога, захопити потужну фортецю Тегиню, забезпечивши собі тим самим лівий фланг, а тоді підготуватися до генеральної битви з основними турецькими силами. Бесарабія – це територія між Прутом і Дністром. Раніше вона належала Мунтенії (Валахії), але войовничий молдавський господар Стефан Великий розширив свої володіння за рахунок цієї території. Проте вже за Петра Рареша турецький султан Сулейман Пишний завоював Бесарабію і створив там два турецьких санджаки – Четатя албе (Аккерман) і Бендери (Тегиню). З тих часів місцеве населення там сильно зменшилося і територію окупували татари, які і дали їй нову назву – Буджак. Там кочувала досить войовнича буджацька орда.

Головний удар Івон-воєвода спрямував на фортецю Бендери.

Не доходячи до Бендер, авангард під командуванням Славили біля села Лапушни захопив ворожий загін татарів і турків вдалося втекти. Невеликій частині ворогів вдалося вирватися і приєднатися до ще одного загону біля самої фортеці. По них вдарили війська Івона і буквально на їх плечах увірвалися у місто. Посад був захоплений блискавично. Небагатьом туркам і татарам вдалося заховатися за укріпленнями замку.

Після цього Івон-воєвода не став штурмувати замок, а розташував неподалік нього табір і на вісім днів влаштував перепочинок. Б. Хаждеу пише, що у цей час Івон-воєвода чекав на обіцяну військову допомогу від польського магната Ласького і князя Острозького (мало бути не менше 20 тис. воїнів і артилерія) [25, 101].

Розвідка донесла, що на виручку оточеним у замку Бендери Аккерманський санджак послав 10 тис. турецьких воїнів, які рухалися безладно, окремими загонами. Вирішили, що їх зустріне і розгромить гетьман Свирговський, якому господар дав на допомогу 3 тис. молдаванів. Битву гетьман вирішив провести на підході до фортеці, оскільки у їх тилу залишалися основні сили господаря. Б. Хаждеу пише, що „Свирговський проявив себе прекрасним виконавцем наказів геніального полководця (Івона) ” [25, 102]. У той же час М. Костомаров пише, що Івон-воєвода спочатку не хотів відпускати козаків, називаючи їх своїми охоронцями, але зрештою погодився [15, 96].

Як би там не було, але Свирговський у черговий раз продемонстрував свій військовий талант. Насамперед він дуже вдало вибрав місце для битви, врахувавши рельєф місцевості. Також найбільш доцільно розташував свої сили. Зокрема він так вишикував війська: не перемішуючи молдавських вершників з козаками, як і раніше, поставив їх в ар'єргарді за рядом пагорбів, так щоб турки не могли їх бачити. Своїх козаків розділив на три загони по 400 чол.: на правому фланзі було чотириста лучників з луками, посередині – чотириста чоловік стрільців з круглими щитами, а на лівому фланзі – чотириста списоносців. В такому порядку військо стало проти неприятелів.

Турки, вважаючи, що число ворогів невелике, впевнено кинулися на них. Свирговський наказав стрільцям дати по них залп із мушкетів, потім праве крило пустило на ліве крило турецького війська зливу стріл, в ту ж хвилину списоносці лівого флангу, які отримали наказ спішитися, почали колоти турків списами. Турки збилися в натовп і стали прекрасною мішенню для козацьких луків і мушкетів. Кулі, стріли безжально сіяли смерть. Нарешті на неприятеля накинута молдаванська піхота, яка повернула назад і зім'яла свою ж піхоту, все побігло. З боку союзників було убито тільки три козаки і 100 молдаван (за Фредром – 120).

Господар наказав провести полонених, яких залишилося за різними даними чоловік 200-250, через два ряди піхоти і порубати. Козаки схопили агу турецького війська. Він був багатий і запропонував їм великий викуп (мірку перлів, три мірки срібла і дві мірки золота) за себе. Але козаки видали його господареві. Івон кілька днів допитував його про стан турецьких справ, нарешті наказав порубати його на шматки.

Б. Хаждеу високо оцінив заслуги козацького гетьмана: „Він дав можливість туркам наочно переконатися у малочисленності козацького війська, що і спонукало їх згрупуватися не як звично у дві лінії з резервом, а лише в одну лінію, надіючись блискавично придушити невелику кількість козаків своїми переважаючими силами.

Він підставив під удар один фланг, спеціально зменшивши для цього лінію фронту, полегшивши туркам завдання оточити

козаків; скориставшись цією удаваною помилкою Свирговського, турки попали у засідку” [25, 107].

Тим часом поки Свирговський громив турків, другий загін козаків (600 чол.) під керівництвом самого кошового отамана Ф. Покотила на 25 човнах спустився по Дністру до Аккермана (Білгорода) і не зустрічаючи опору, захопив і цілковито розорив місто. Замок також не стали брати.

Б. Хаждеу приписує заслуги захоплення Аккермана виключно полководницькому генію Івона-воєводи [25, 109].

Після перемоги під Бендерами і Аккерманом господар з козаками рушили до фортеці Уссен (Ясси), щоб дати військові відпочинок.

Прошло всього два місяці від початку війни, а вже була отримана блискуча перемога під Жиліштами, захоплена і поставлена під контроль Валахія, взяті міста Браїла, Бендери, Тегіна і Аккерман, були розбиті значні ворожі сили під Лапушнами і біля Бендер. За підрахунками Б. Хаждеу, ворог зазнав втрат у 220 тис. чол., а союзники втратили лише 1 тис чол.. [25, 109].

Тим часом таємні друзі в Константинополі повідомили господареві, що султан Селім II, розлючений невдачами, збирає проти Молдавії нову величезну силу.

Султан віддав наказ беглербею Румелії Ахмед-Паші і брату кримського хана Аділь-Гірею направити свої війська в Молдавію, захопити в полон Івона-воєводу, а на престол посадити Петра Кривого. До Дунаю рушили 100 тис. турків і 100 тис. татарів до Дністра.

Івон-воєвода перейшов зі своїми військом на правий берег Прута і розташувався на кордоні Молдавії біля міста Хуш. Це був населений пункт, який займав досить вигідне розташування. Звідти було близько до Польщі, можна було направити війська до Дунаю проти турків або проти татарів до Дністра. Сюди досить швидко могло прийти підкріплення з внутрішніх районів Молдавії. Він розпустив селян-піхотинців по домах на відпочинок. Кожен із них отримав завдання взяти запас їжі на декілька днів походів і загітувати нових добровольців у військо.

Козаки під командуванням кошового Ф. Покотила повинні були патрулювати по Дністру, узбережжю Чорного моря, Дунаю

між Браїлою і Бендерами і слідкувати за пересуванням турків і татарів.

Свирговський зі своїми козаками мав роз'їжджати Буджацькими степами, тримаючи у напрузі татарів [25, 117].

Івон розрахував, що все залежить від переправи через Дунай: якщо він устигне вчасно перетяти шлях через цю ріку, яка відділяла Молдавію від Турецької землі, то навіть величезні сили не можуть зашкодити йому. Турки могли переправитися лише в одному місці між Прутом і Чорним морем, біля фортеці Ісакча. Ближче до моря Дунай ділиться на декілька рукавів і це дуже ускладнювало б перехід до Молдавії. Так же і вище течії також було б важко переходити, оскільки у тому місці у Дунай впадає Прут. Тому Івон вирішив контролювати переправу біля Ісакчі.

Він доручив варту на Дунаї другові своєї юності, пиркалабу (комендантові) хотинському Ієремії Чарнавичу, який за підтримки козаків Покотила міг на протязі багатьох днів утримувати переправу і не пропускати турків. Він дав йому 30 тис. найдобірного війська. Чарнавич мав на лівому березі Дунаю розставити варту, яка зобов'язана була помічати появу турків на протилежному березі, стежити за їхніми пересуваннями і подавати знак один через одного: вдень – гарматними пострілами, а вночі – за допомогою запалювання багать.

На військовій раді зі своїми воєначальниками і гетьманом Свирговським було вироблено стратегічний план: 1) не дозволити туркам переправитися через Дунай; 2) розгромити татарську орду на підході; 3) розгромити основні турецькі сили на Дунаї і укласти вигідний мир. Цей план був цілком реальним. Все залежало від виконання першого завдання.

Чарнавич прибув до Дунаю і незабаром на протилежному березі побачив величезні турецькі сили (за даними істориків – 200 тис.) у яких, за даними Фредра, було 100 гармат.

Спершу турки спробували в деяких місцях почати переправу, але одразу ж відступили, помітивши на іншому березі військо, готове перешкодити їм. Паші порахували, що краще досягти мети з допомогою золота. До Чарнавича з'явилися посланці з турецького війська, принесли йому в подарунок 30 тис. червінців і просили прибути на таємну розмову з господарем Валахії. Ієремія спокусився подарунками і продав свою присягу: він

вирушив за Дунай до Петрі Шкьопи – претендента на посаду господаря. Той умовив його зрадити Івона, переконуючи, що війну господар все одно програє, пообіцяв дати ще більше грошей, якщо Чарнавич відведе свої війська від Дунаю, пропустить війська турків і їх союзників, а потім ще й неправильно поінформує Івона-воєводу про кількість війська, що переправилося. Чарнавич прийняв умови, повернувся на лівий берег Дунаю, зняв варту з берега і залишив туркам вільну переправу.

200 тис турків з величезними обозами та значною кількістю важкої артилерії переправилися через Дунай [8, 142].

Чарнавич вирушив до Івона з тим, щоб за намовою турків ввести його в оману. Він сповістив його, що турків йому не вдалося зупинити, оскільки їх виявилось більше ніж очікувалося. Проте їх не так вже і багато – тисяч 15 (30 – за Фредро) і, якщо Івон поспішить з усім військом то ворога ще поки що можна розгромити. Івон надто довіряв своєму пиркалабу і другу Ієремії Чарнавичу, тому, як пише Л. Горецький, вислухав цю звістку спокійно і зовсім не занепав духом [8, 142].

Він терміново скликав раду, оскільки потрібно було поміняти плани ведення війни. Вирішили спочатку розбити турків, а потім нанести удар по татарах.

Настрій у господаря і війська був піднесений. За декілька днів до цього, 2 червня, воїни відсвяткували день покровителя Молдавії і самого господаря – святого Іона Сучавського, вони отримали плату за службу і надіялися з Божою поміччю перемогти ворога.

Військо урочисто виступило у похід і 9 червня влаштували свій стан за три милі від ворогів. Як молдавські воїни, так і козаки рвалися у бій.

Проте Свирговський першим засумнівався щодо правдивості інформації Ієремії. Він вважав, що за сильним авангардом мусять бути ще значніші ворожі війська, ніж повідомляв Чарнавич. Він поділився своїми сумнівами з господарем. Проте той все ще надто довіряв Ієремії і всіляко заспокоював козацького гетьмана.

Все ж Свирговський переконав Івона провести розвідку боєм і захопити у полон ворожого „язика”, щоб таки дізнатися про справжні сили противника і їх плани. Господар погодився і дав у

розпорядження гетьмана 6 тис. відбірної кінноти на чолі з военначальником Яремою.

Під час розвідки вони наткнулися на 6-тис. турецький загін (за даними Б. Хаждеу – 4 тис.). Сталася незначна сутичка. Турки, не прийнявши бою, кинулися втікати, але одного полоненого вдалося впіймати. На жаль він виявився смертельно пораненим і встиг лише сказати, що турецька армія малочисельна. Свирговський цьому не повірив, бо кількатисячний турецький роз'їзд показував, що основні сили мають бути набагато більші. Він знову поділився своїми сумнівами з господарем і той знову поспішив його заспокоїти. Він заявив: „Ми перерахуємо їх [ворогів] у бою” [25, 120].

Він перемістив свій табір до озера Кагул, велів дати свіжих коней для тих вершників, які перед цим їздили у розвідку. А сам із своїми наближеними вирішив перед боєм оглянути ворожі позиції. Для цього піднявся на пагорб, але побачив чотири невеликих зағони ворога. Це були роз'їзди, а основні сили знаходилися за наступним великим пагорбом.

Від вирішальної битви його відділяла ніч. Проте на світанку з'ясувалося, що його зрадили три великі бояри: ворник Мургу, стольник Білеу і гетьман Славила, на яких він так розраховував. Вони не просто втекли, а подалися до турків.

І все ж потрібно було готуватися до битви.

Не відаючи (вперше за весь час війни) про справжню кількість ворожих військ, Івон почав шикування своїх сил. У нього під рукою було, за різними даними, 30 тис. воїнів. Б. Хаждеу називає дещо інші цифри: 35 тис. воїнів (20 тис. піхотинців, 10 тис. вершників, 1 тис. козаків) і 140 гармат (80 гаубиць і 60 польових гармат). Турків було 130 тис. (з них більшість кавалерії) і 120 гармат. На одного молдавського воїна припадало чотири турки.

Він розділив своє військо на 30 загонів, перед кожним поставив великі облогові гармати. Їх у нього було 80. Молдавська піхота була відділена від кінноти; піхота, яка була в таборі, більшістю складалася з селян, озброєних косами, луками, кривими турецькими ятаганами і киями.

Б. Хаждеу відтворив точне розташування військ господаря. Все своє військо розташував у глибину в три лінії, кожна у різних

пропорціях складалася із трьох елементів: у центрі піхота, на лівому фланзі – кавалерія, а на правому – козаки. Козакам були виділені такі позиції, кожному сотню яких можна було б прирівняти до молдавського полку.

Вздовж розташування цих бойових ліній він залишив три рівні коридори. Кожна лінія відрізнялася кількістю воїнів і вогневою потужністю. Найбільша кількість бійців і гармат була у першій лінії – 16 тис. воїнів, з них – 10 тис. піхоти, 5 тис. вершників, 500 козаків, 500 чол. особистої гвардії господаря; у другій лінії – 9300 бійців, 6 тис. піхотинців, 3 тис. вершників і 300 козаків; і нарешті у третій лінії – 6200 бійців, 2 тис. вершників і 200 козаків. Упершій лінії було 30 польових гармат, у другій – 18, у третій – 12. Так же були розставлені гаубиці.

Перша лінія повинна була розпочати битву, друга – замінити її у випадку відступу або підтримати у випадку потреби перегрупувати війська, третя лінія становила резерв [25, 124-125]. Івон-воєвода командував центром, Сvirговський – правим флангом, Лівим – Ієремія Чарнавич.

Була ще четверта лінія в тилу резерву – коні, озброєння, спорядження, яку захищали ополченці. Крім того Івон-воєвода ідеально врахував рельєф місцевості. Єдине, чого він не міг врахувати, це чисельності ворога, оскільки до початку битви не зміг про це дізнатися. Але сам факт такої розстановки власних сил давав всі підстави розраховувати на перемогу. Якби не підлазrada його найближчого соратника Ієремії Чарнавича, який ще й до того всього мав у своєму розпорядженні краще військо господаря, в кількості 13 тис. кінноти.

Перед тим як віддати наказ про наступ, Івон ще раз піднявся на той же пагорб. Побачене вразило його: скільки сягало око, скрізь були турки. Зrada Чарнавича стала очевидною. Він негайно наказав покликати його, але посланець переказав, що той не може з'явитися, бо вже повів свою кінноту у бій за господаря. І дійсно під звуки бучумів і грізний заклик: „вбий”, „вбий”, Чарнавич повів своє військо у наступ. П'ять кавалерійських полків кинулися в атаку на правий фланг турків. За кавалеристами у наступ пішло п'ять піхотних полків.

Але заледве обидві сторони обмінялися ударами, як раптом за наказом Чарнавича весь загін похилив знамена, кинув списи й

мечі. Очевидно, зрадник завів своїх воїнів у таке становище, що вони були оточені з усіх боків і начебто вимушені були здатися [15, 98].

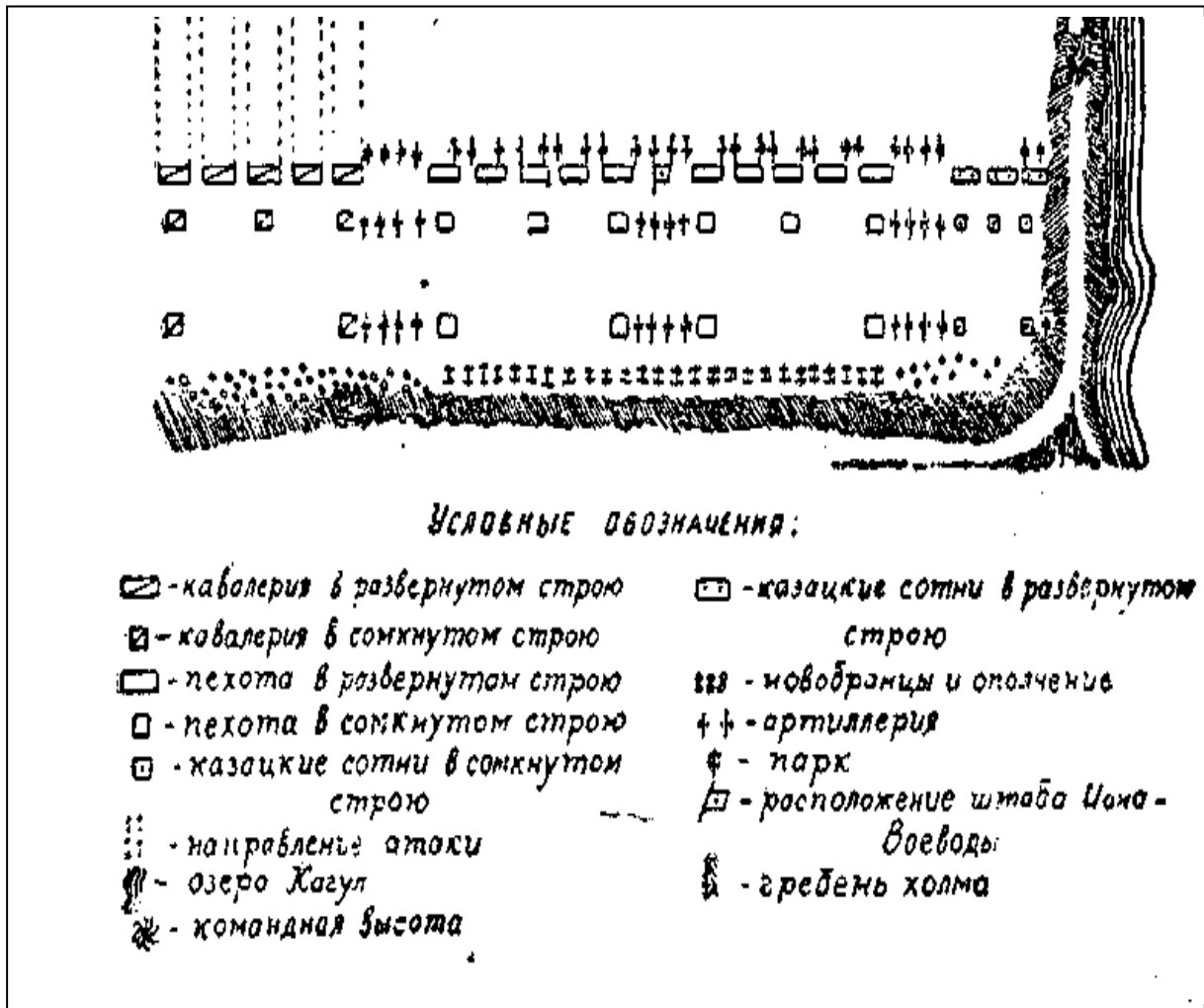

Схема розташування військ біля озера Кагул (За Б. Хаждеу)

Військо Івона, побачивши зраду, прийшло в сум'яття. Проте господар зберіг спокій і витримку. Івон наказав ударити на турків. Турки поставили попереду своїх лав зрадників-молдаван, які перейшли до них. Побачивши це, Івон наказав стріляти у них з гармат. Вони всі загинули, але турки, за їхніми спинами, встигли дійти до молдавсько-козацького війська.

Івон-воевода встиг перешикувати свої ряди, підтягнувши кавалерію з другої лінії.

Турки атакували клином, маючи намір розколоти ряди молдаванів навпіл. Господар наказав козакам відкрити рушничний вогонь справа, кавалерії нанести удар зліва, а піхоті засипати ворогів стрілами. Турки відхлинули, заманюючи за собою козаків і молдавських воїнів під постріли своїх гармат. Свирговський одразу помітив, що це хитрість турків, які хотіли заманити ворогів у пастку. Козаки не погналися за ними.

Турки знову перейшли у наступ. На цей раз і вони попали у пастку, коли несподівано для них ряди молдавських військ розступилися і турки попали під нищівний вогонь артилерії. Таким чином провалилася друга атака..

Перегрупувавшись, турки кинулися у чергову атаку широким фронтом. Почалася кривава січа. Падали з коней турецькі й молдавські воїни. Крики, стогони, дим від гармат, пилюка висіли над полем битви.

Турки і на цей раз відхлинули назад. Відступили у такому безпорядку, що турецький гарнізон фортеці Ісакча, яка знаходилася на протилежному березі Дунаю, спішно кинувся втікати, боячись, що молдавсько-козацькі війська можуть перенести бойові дії на правий берег ріки. І це можна було зробити, якби у господаря було тих п'ять кавалерійських полків, які він втратив із-за зради Чарнавича.

Поки обидві армії відпочивали, раптом лив сильний дощ.

Це був непоправний удар для молдаван. Дощ підмочив порох, і гармати не могли більше стріляти. Коли над полем розсіявся дим і пилюка, турки побачили, яке малочисельне військо їм протистоїть. Якщо раніше молдавські гармати урівнювали сили, то після дощу ні у козаків, ні у молдаванів вже не було захисту. 20 тис. турків лівого флангу оскаженіло вдарили на козаків, яких на той час залишилося лише двісті п'ятдесят (300 за Хаждеу). На одного козака припадало 70 турків. Козаки хоробро гинули в битві.

І в цей час на полі битви повилася 100-тисячне татарське військо під командуванням Адиль-Гірея. Татари і турки вдарили по лівому флангу союзників. Молдавське і козацьке військо опинилося у дуже скрутних умовах, та зброї не склало. Козаки, озброєні рушницями вчинили гідний спротив татарам. У гіршому становищі опинилися молдавські піхотинці, проте і вони

проявили відчайдушну стійкість. Менш ніж за добу з 35 тис. війська залишилося менше 7 тис.

Івон-воєвода мав прийняти рішення. Він дав наказ зімкнути свої ряди і організовано відступити до села Фокшани. Під час відступу пробували забрати з собою гармати, проте змушені були покинути їх.

Битва біля озера Кагул (за О. Гваньїні)

Коли програш бою під Кагулом став очевидним, молдавський господар запропонував козакам (їх залишилось 250 чоловік)

відійти, поки ще була можливість. Та козаки у цю важку хвилину не покинули своїх побратимів.

До вечора 9 червня козацько-молдавське військо пройшло 1 тис метрів і зупинилося на руїнах недавно спаленого татарами села Фокшани. Господар дав наказ спорудити табір, окопавши його трьома лініями оборони.

10 червня турки наткнулися на табір і оточили його щільним кільцем. Козаки і молдавське військо опинилися без провіанту і води і без будь-яких шансів вибратися з оточення.

З 11 по 13 червня турки безперервно обстрілювали із гармат табір оточених, не завдаючи їм якоїсь шкоди. У той час козаки і молдавські лучники били прицільно і завдавали ворогу значної шкоди. Не маючи ні краплі води, вони все ж протрималися три довгих дні і ночі. Більше того, вони неодноразово робили досить успішні вилазки.

13 червня появилися посланці від турків. Вони запропонували Івону здатися на милість султана і не призводити до нових жертв ні серед молдавського, ні серед турецького війська. На нараді Свирговський заявив готовність стояти на смерть і битися до останнього воїна. Проте більшість молдаванів висловилися за припинення опору і радили господареві капітулювати на умовах широкої амністії для молдван і козаків.

Івон-воєвода після невеликих роздумів вирішив віддатися туркам при умові, що вони гарантують повернення додому молдавських воїнів, козаків пропустять до Дніпра, а його повезуть до Стамбула [15, 99-100]. Посланцям він поставив умову, щоб турецькі военначальники поручилися за його особисту недоторканість і сім разів присягнули в тому, що буде дотримано всіх умов капітуляції.

Турецький командуючий Капудан-паша у присутності посланців від Івона урочисто поклявся на Корані дотримати цих умов.

15 червня Івон попрощався з своїми співвітчизниками і козаками, роздав їм всі свої коштовності, зброю, прийшов до шатра командуючого і здався. Проте його відразу було підступно вбито та ще й вчинено глум над його тілом (привязано за ноги до хвостів верблюдів і розірвано на частини, голову відрізано і почеплено на воротах Бухареста).

Козаки й рештки молдавського війська, побачивши це, хотіли повернутись на свої позиції, але окопи вже були захоплені турками. Тоді вони вступили у нерівний бій і майже всі загинули. Тільки важко поранених дванадцятьох козаків з Свиговським полонили турки [4, 128-140]. Різні дослідники пропонують різні версії долі самого гетьмана: по одній – він загинув прямо на полі бою [15, 101];, по другій – Свиговський вилікувався від ран у Константинополі і попав після цього на галеру. Був викуплений з полону, повернувся на батьківщину і ще довго організовував походи на татарів і турків [8, 155]; за третьою версією – він врятувався у битві біля озера Кагул, але загинув під Кілією [15, 101].

Після загибелі господаря Івона і поразки молдавсько-козацького війська, турки зайняли всю Молдавію, винищили багато народу, посадили на молдавський престол Петрю Шкьопу.

Хоч війна Івона-воєводи проти турків закінчилася знищенням молдавсько-козацького війська, вона мала важливе історичне значення, бо тут турки зазнали перших поразок на суші і, власне, з цих часів почала занепадати військова слава Оттоманської імперії. Звитяжний подвиг молдавсько-козацького війська у 1574 р. оцінюється як визначна подія європейської й світової історії

ВИСНОВКИ

У другій половині XVI ст. народи Центральної і Південно-Східної Європи жили у постійній напрузі. Одні з них втратили незалежність і терпіли постійний гніт з боку Османської імперії, другі – зазнали поразки у численних спробах відстояти свою незалежність і державність і перетворилися у васалів та данників Порту, треті – жили в очікуванні агресії і поневолення. Християнський світ потерпав від насилля турецьких і татарських завойовників. Потерпав і від власного безсилля що-небудь протиставити агресії. Європейські правителі великих і сильних держав: Іспанії, Священної Римської Імперії, Польщі, італійських держав ніяк не могли домовитися виступити єдиним фронтом проти Османської імперії. Папі Римському теж було не під силу об'єднати християнський світ. Кожен правитель переслідував якісь свої амбіційні плани, проводив досить складні комбінації у міжнародних відносинах. Всі говорили про необхідність створення антитурецької Священної ліги, виявляли готовність взяти у ній участь, але далі справа не просувалася. Навіть блискуча перемога об'єднаних сил Іспанії та італійських держав у морській битві біля Лепанто в 1571 р. не зрушила справу з місця, не послужила прикладом, гідним наслідування і продовження. Поневолені були покинуті напризволяще і кожен з них міг розраховувати лише на себе. Балканські народи: серби, албанці, болгари та інші вели нерівну, але постійну, відчайдушну боротьбу проти поневолювачів. Придунайські країни: Трансільванія, Валахія, Молдавія хоч і зберегли державність, але як васали страждали від непосильного тягару данини, різних поборів і повинностей. Їх господарі теж інколи пробували звільнитися від гніту, проте всі повстання були жорстоко придушені.

Зазнавали нападів татарів і турків народи Східної Європи, в першу чергу українці, а також московіти.

Проте у останній третині XVI ст. на українських землях завершилося формування козацтва як самостійної військово-політичної сили, яка постала не лише для оборони своїх земель, але й взяла на себе функції оборони християнського світу, і у першу чергу православ'я, від бусурманів – турків і татарів.

Українське козацтво практично не шукало союзників (спробу зробив лише гетьман Дмитро Вишневецький), не плело міжнародних інтриг, але вело вперту, цілеспрямовану не лише оборонну, а й наступальну війну проти ворогів. І все ж завдяки волі своїх очільників козацтво з 60-х років вийшло на міжнародну арену і заявило про себе, заставило Європу з надією подивитися на країну без держави, але з сильним, мужнім і безстрашним народом. Молдавський похід 1563 р., який історик М.С. Грушевській все ж назвав авантюрою, показав, що козацтво є серйозною силою і може бути надійним союзником у боротьбі з Османською імперією. У першу чергу на допомогу українських козаків почали розраховувати найближчі сусіди. Тому цілком закономірним є звернення молдавського господаря Івона-воеводи до запорозьких козаків з проханням допомогти у війні проти турків. Ця війна була короткою (з квітня по червень 1574 р.), завершилася поразкою військ союзників. Проте молдавсько-козацькі війська отримали ряд блискучих перемог, але зрада бояр на завершальному етапі боротьби звела ці перемоги нанівець. І все ж ця війна, яку за масштабами, тривалістю, результатами можна було б віднести до розряду невеликих конфліктів, викликала великий резонанс у країнах Європи, знайшла несподівано широке висвітлення у численних працях європейських і вітчизняних дослідників. у молдавському та українському фольклорі.

Першими відгукнулися і постаралися якомога повніше донести драматизм боротьби проти турецьких поневолювачів сучасники подій: Старовольський, Л. Горецький, М. Стриковський та ін. Особливої популярності набув твір Леонарда Горецького, який взяли за основу численні європейські історики і помістили у свої дослідження. Він фактично став основою всієї польської, європейської, а згодом і української історіографії.

Попри національну, класову тенденційність різних дослідників у різні часи, історики як вітчизняні, так і зарубіжні, дають високу оцінку молдавсько-турецькій війні 1574 р., а також міжнародній діяльності українського козацтва в останній третині XVI ст., участі козацтва в боротьбі з турецько-татарськими завойовниками і поневолювачами, діяльності козацького гетьмана Івана Свирговського, який очолював похід у Молдавію.

Польські хроністи, виходячи зі своїх національних амбіцій, патріотизму, намагалися акцентувати увагу на тому, що козаки і гетьман – поляки за національністю. Надто сильно їм хотілося показати, що всіма лицарськими чеснотами: безмежним героїзмом, мужністю, стійкістю, хоробрістю, відчайдушністю, відданістю християнській вірі, ненавистю до магометан-турків і татарів – володіли їхні співвітчизники.

Аналіз зарубіжних та вітчизняних досліджень про Івана Свирговського показав, що проблема визначення національності Свирговського і його козаків була (і залишається) важливою лише для польських авторів, які ставили акцент з національно-патріотичних мотивів. Для інших дослідників важливо було те, що козаки у Молдавію прийшли з українських земель і привів їх гетьман Свирговський. І прийшли вони на допомогу молдавському народу не заради грошей, а з почуття солідарності, з метою боронити християнський світ, православ'я від експансії ісламу. Це основний мотив, який керував їх діями.

Хоча війна молдавського народу проти турецьких поневолювачів у квітні-червні 1574 р. була зініційована молдавським господарем Івоном-воєводою, але виражала інтереси широких народних мас і тому є явищем цілком закономірним.

Вона була обумовлена цілим рядом об'єктивних і суб'єктивних передумов і причин, серед яких найголовнішими були: наростаюча агресія Османської імперії, посилення економічного визиску молдавського народу і прагнення господаря Івона-воєводи звільнити країну від султанського гніту. Приводом до війни стала вимога Оттоманської Порти збільшити у два рази розмір щорічної данини та інших платежів.

Османська імперія часів правління султана Селіма II (1566–1574 рр.) була все ще наймогутнішою у Європі військово-феодальною державою, для якої завойовницькі війни були основним проявом зовнішньополітичної діяльності, засобом збагачення і загалі основним смислом існування.

Турецьке військо в другій половині XVI ст. мало блискучу структуру, досить досконало відпрацьовану стратегію і просту тактику. Збройні сили Оттоманської Порти, що кількісно і організаційно перевищували війська будь-якої з європейських

країн, була однією з найсильніших на той час армій світу. Турецьке військо мало репутацію непереможної армії.

Навіть поразка у морській битві біля Лепанто не стримала, а посилила агресію Туреччини. Вона її спрямувала проти невеличкої васально залежної країни Молдавії, господарем якої виявився непокірний, свободолюбивий, енергійний і рішучий Івон-воєвода.

Напередодні війни перевага у кількісному співвідношенні була явно на боці Османської імперії. Збройні сили Порти кількісно і організаційно перевищували війська Молдавії і її союзника – запорозьке козацтво.

Молдавія разом з козаками могла виставити заледве 30 тисяч воїнів. Проте молдавський господар за короткий час зумів провести енергійні і надзвичайно ефективні реформи, які значно посилили країну економічно і різко підвищили її боєздатність. Молдавія мала прекрасно підготовлену піхоту, найчисельнішу і найкращу у Європі артилерію, ефективну у бою кавалерію, надійних і хоробрих воїнів-професіоналів – запорозьких козаків і талановитих очільників: господаря Івона-воєводу і гетьмана Івана Свирговського.

Тому практично невеличка держава Молдавія могла успішно протистояти великій і могутній Османській імперії. Вона мала всі шанси вистояти у війні і здобути незалежність.

Війна розпочалася 24 квітня 1574 року і тривала 53 дні. За цей час молдавсько-козацькі війська у битві під с. Жилішти біля Фокшан розгромили майже 100-тис. армію турків та їх союзників, захопили територію Валахії (Румунії), у Бухаресті замість господаря Александра Мірчі посадили воєводу Вінтілу, захопили міста-фортеці Браїлу, Бендери і Білгород, розгромили полчища татарів і турків, які поспішали на виручку оточеним. Могли також успішно розгромити 100-тис. орди татарів і 100-тис. полчища турків у битві біля озера Кагул, але за словами великого полководця Фрідріха II: „Ніхто, навіть найгеніальніший полководець, не застрахований від зради”. Із-за такої зради молдавських боярів, і у першу чергу найближчого до господаря Івона хотинського пиркалаба Ієремії Чарнавича, всі перемоги були зведені нанівець.

Яку ж роль у цій війні відіграв гетьман Свирговський? Звичайно, всі дослідники лаври переможця залишають Івону-воєводі. Молдавський і румунський історик і письменник Б. Хаждеу у своїй монографії називає господаря авантюристом, військовим генієм і ставить його врівень з найвидатнішими полководцями світу. Але і він, і всі зарубіжні історики постійно підкреслюють полководницький талант гетьмана. Правда, Б. Хаждеу підкреслював, що „Свирговський був талановитим виконавцем волі геніального господаря”.

Українські дослідники всіляко підкреслюють, що головним генератором перемог був саме гетьман Свирговський. Зокрема, росіянин за національністю, але український патріот за духом професор Київського університету ім. св. Володимира М. Костомаров однозначно приписує Свирговському заслуги за всі виграні битви. Він постійно підкреслює керівну і спрямовуючу роль гетьмана як професіонала-полководця.

Іван Свирговський безперечно володів полководницьким талантом. Він на практиці реалізовував науку перемагати, яку кількома століттями пізніше російський полководець О. Суворов сформулював у своїй знаменитій книжці.

Він мав такі риси як мужність і безстрашність, але це не був голий авантюризм, безросудливість. Він виходив з усвідомлення і розуміння реальної сили ворога, але разом з тим був упевненим, що будь якого ворога можна перемогти, якщо добре продумати і підготувати. Щоб здобути перемогу, Свирговський здійснював велику підготовчу роботу, постійно використовував військову розвідку. Він знав усе про ворога, його кількісний склад, напрям пересування. Добре вивчав місцевість, де мав бути бій, продумано розставляв засади на шляху пересування турецько-татарських військ, використовував різні військові хитрощі, натиск і маневр, маневр і натиск. Йому була притаманна масштабність мислення. Він бачив не лише вузьку ділянку бою, а сприймав його у цілому, творчо керував ходом бою, планував його і реалізовував свої задуми.

Під стать йому були запорозькі козаки. Вони були не лише прекрасними виконавцями наказів свого очільника, але й ініціативними воїнами, кожен з яких за „наукою премагати”знав

свій маневр. Тому серед загону були невеликі втрати до останньої битви.

Що керувало ними, жменькою козаків-одчайдухів (1200 чол.), які мали протистояти у десятки тисяч разів сильнішому ворогові? Лише безмежна віра у свою правоту, віра у торжество православ'я, у перемогу добра над злом, презирство до смерті во ім'я життя і ще багато чого іншого, про що можемо лише здогадуватися.

Діяльність гетьмана Свирговського може бути зразком військового мистецтва, реалізації одного з найважливіших принципів перемоги: „Воювати не числом і вмінням” і варта того, щоби бути занесеною у скарбницю українського військового мистецтва, а сам гетьман – до когорти видатних полководців.

Хоч війна Івона-воєводи проти турків закінчилася знищенням молдавсько-козацького війська, вона мала важливе історичне значення, бо тут турки зазнали перших поразок на суші і, власне, з цих часів почала занепадати військова слава Оттоманської імперії. Звитяжний подвиг молдавсько-козацького війська у 1574 р. оцінюється як визначна подія європейської й світової історії

ЛІТЕРАТУРА

1. Апанович О.М. Розповіді про запорозьких козаків / О.М. Апанович. – К.: Дніпро, 1991. – 335 с.
2. Борисенко В.Й. Курс української історії: З найдавніших часів до ХХ ст.: Навчальний посібник / В.Й. Борисенко. – К.: Либідь, 1996. – 616 с.
3. Возняк М. М. Стриковський про турецьку неволю в творі 1575 р. / М. Возняк. – ЗНТШ. – Т. СХLIX. – 1928. – С. 309.
4. Володарі гетьманської булави./ За ред.. В. Смолія. – К.: Варта, 2004.
5. Гваньїні Олександр Хроніка європейської Сарматії / Упор. та переклав з пол. Ю. Мицик / О. Гваньїні. – К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2007. – 1006 с.
6. Голобуцкий В.А. Запорожское казачество / В.А. Голобуцкий. – К.: Гополитиздат УССР, 1957. – С.70-71.
7. Горбатюк Ю.В. Кримське ханство у 70–90-х рр.. ХVІ ст. / Ю.В. Горбатюк. // Боротьба народів Європи проти Османської імперії у другій половині ХVІ ст.– Умань : РВЦ „Софія”, 2009. – С. 38-44.
8. Горецький Л. Опис війни Івонії, господаря Волоського 1574 р. // Мемуари історії Південної Русі. Випуск 1 (ХVІ ст)” / За ред.. В. Антоновича / Пер. з рос. Т.С. Завгородньої; Передмова В.С. Мороза. / Л. Горецький. – Дніпропетровськ: „Сіяч”, 2005.–С. 106-158.
9. Грушевський М.С. Історія української козаччини / М.С. Грушевський. // Вітчизна. – 1989. – № 3. – С. 183-203.
10. Замлинський В. Євстафій Ружинський, Іван Свирговський / В. Замлинський. // Дніпро. – 1989. – № 8. – С. 124-129.
11. Исторические связи народов СССР и Румынии в XV–XVIII в. – Т 1. – М.: Наука, 1965
12. История Молдавской ССР. – Т 1. – Кишинев, 1951. – С. 214-218.
13. Історія Русів / Пер. І. Драча; вступна стаття В. Шевчука. – К.: Рад. Письменник, 1991. – 318 с.
14. Історія українського козацтва: Нариси у 2 т. / Редкол.: В.А. Смолій (відп. ред..) та ін.. – К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2007. – Т.2. – 724 с.

15. Костомаров М. Галерея портретів. Біографічні нариси / Упоряд. та передм. В.О. Замлинського / М. Костомаров. – К.: Веселка, 1993. – 326 с.

16. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська / Упор. Б. З. Якимович. / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів. – Л.: Світ, 1992. – 712 с.

17. Мемуари історії Південної Русі. Випуск 1 (XVI ст)” / За ред.. В. Антоновича / Пер. з рос. Т.С. Завгородньої; Передмова В.С. Мороза. – Дніпропетровськ: „Сіяч”, 2005.– 219 с.

18. Мицик. Ю., Бажан О., Власов В. Історія України. / Ю. Мицик, О. Бажан. – К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2008. – 591 с.

19. Мохов Н. Очерки молдавско -русско- украинских свіязей / Н. Мохов. – Кишинев: Штиинца, 1963. – С. 45-54.

20. Романець О. Джерела братства. Богдан П. Хаждеу і східноромансько-українські взаємини / О. Романець. – Львів: Вид-во Львівського унів-ту, 1971. – 192 с.

21. Русеев Е. Борьба молдавського народа против оттоманського ига / Е. Русеев. – Кишинэу: Картя молдовеняскэ, 1968.

22. Смолій В., Гуржій О. Спадщина / Передмова до Т.І праці М.С. Грушевського „Історія української козащини” / В. Смолій , О. Гуржій. // Вічизна – 1989. – № 1. – С. 168-172.

23. Сушинський Б. Козацькі вожді України. У 2 т. / Б. Сушинський. – Т.1. – Одеса: „ВМВ”, 2004. – С. 70-74.

24. Ткач Ю.С. Османська імперія за часів правління Селіма II / Ю.С. Ткач // Боротьба народів Європи проти Османської імперії у другій половині XVI ст.– Умань : РВЦ „Софія”, 2009. – С. 25-31.

25. Хаждеу Б. Иоан-воде Лютый / Б. Хаждеу. – Кишинэу, 1960. – 180 с.

26. Хитцель Ф. Османская империя / Ф. Хитцель. – М.: Вече, 2006. – 384 с.

27. Шамрай А. „Запорожская старина” І. Срезневського як історико-літературний факт, „Харківська школа романтиків” / А. Шамрай. – Х.: ДВУ, 1930.

28. Швидько Г. Історія України (XIV–XVIII ст.) / Г. Швидько. – К.: Генеза, 1996. – 304 с. (с 48).

29. Шевчик Н.М. Турецьке військо у другій половині XVI ст. / Н.М.Шевчик. // Боротьба народів Європи проти Османської імперії у другій половині XVI ст.– Умань : РВЦ „Софія”, 2009. – С. 31-38.

30. Юхименко Р. Облога „Кротів”.Історія оттоманської експансії на Захід. Облога Відня / Р. Юхименко. // Історія України. – 2001. – №17. – С. 9

31. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3 т. / Д.І. Яворницький. – Т. 1. К.: Наукова думка, 1990. – 580 с.

32. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3 т. / Д.І. Яворницький. – Т. 2. К.: Наукова думка, 1990. – 560 с.

Інтернет-ресурси:

33. Великі війни XVI–XIX ст. – війни Туреччини з Габсбургами (XVI–XVIII ст.) – [<http://iz-istorii.biz/str.php?zag=1921691286&podzag=1877486897&n=1&p=1051962775>]

34. Османская (Оттоманская) империя. // Энциклопедия «Кругосвет». – http://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/OSMANSKAYA_OTTOMANSKAYA_IMPERIYA.html]

35. Селим.//Энциклопедия«Кругосвет».
[<http://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/SELIM.html>]

36. Середньовічний Схід. Османська імперія
[<http://middleeast.org.ua/history/middle08.htm>]

37. Султаны Османской империи. Турецкие султаны. // Варварская энциклопедия:
[<http://www.varvar.ru/arhiv/slovo/sultan.html>]

Хронологія подій

- 1572р.** – обрання Івана Свирговського гетьманом Запорозької Січі.
– початок правління господаря Івона-воєводи.
- 21.02.1574р.** – коронування у Польщі Генріха Валуа.
– вимога Османської імперії сплати подвійного податку
- 23.02.1574р.** – засідання Молдавського сенату. Прийняття рішення оголосити Туреччині війну. Присяга бояр на вірність Івону-воєводі.
- Лютий-березень 1574 р** – посольство до короля Генріха. Відмова у допомозі Молдавії.
- Поч. березня 1574 р** – посольство господаря на Запорозьку Січ.
- 19 березня 1574 р** – запорозькі козаки перейшли річку Прут і зустрілися з господарем.
- 20 березня 1574 р** – військова рада господаря і козаків Свирговського у Копоу (на околиці Ясс).
- Березень 1574 р** – султан Селім II направив на Молдавію військо на чолі з Петром Кривим.
- 24 квітня 1574 р** – битва біля села Жилішти під Фокшанами (сучасна Румунія). Розгром об'єднаних сил ворога.
- 28 квітня 1574 р** – відпочинок військ Івона. Підхід основних сил молдавського війська.
- 1-3 травня 1574 р** – взяття молдавсько-козацькими військами Букурешта (столиці Валахії) і стратегічного пункту турків на Дунаї – місто Браїлу.
- 3-7 травня 1574 р** – відпочинок союзних військ, поповнення сил і запасів.
- 7-8 травня 1574 р** – на допомогу оточеній Браїлі султан направив 15 тисяч турків. Ворог був розбитий козаками Свирговського.
- 12-13 травня 1574 р** – штурм фортеці Тигині (Бендер).
- Травень 1574 р** – 600 козаків кошового отамана Покотила спустилися по Дністру і захопили фортецю Аккерман (Білгород).

- Поч. червня 1574 р** – відпочинок союзних військ біля зруйнованої Тигинської фортеці. Відвід військ до фортеці Уссен (Ясси).
- 9 червня 1574 р** – військова рада перед початком вирішальної битви біля озера Кагул.
- 10 червня 1574 р** – початок битви. Відхід союзних військ до села Рокшани.
- 11-13 червня 1574 р** – обстріл турками табору молдавсько-козацьких військ.
- 13 червня 1574 р** – пропозиція турецького паші Івону-воєводи здатися на милість султана.
- 15 червня 1574 р.**– загибель Івона-воєводи. Розгром решти молдавсько-козацьких військ. Загибель гетьмана Свирговського.

Додаток 2

Словник термінів

Бакшиш – хабар, який правителі підневільних країн сплачували турецьким чиновникам.

Бан – титул воєначальників в Мунтенії і Молдавії, одна з вищих боярських посад.

Бастард – дитина, народжена від батьків, які не перебувають в офіційному шлюбі.

Башибузук – солдат нерегулярних частин турецького війська.

Беглербей – губернатор провінції в Османській Туреччині.

Бей – титул дрібного васального князя.

Бринза – вид сиру з овечого молока.

Буздуган – булава, символ верховної влади господарів у Молдавському князівстві.

Бучум – музичний інструмент (рог) у молдавських пастухів.

Ватаф – командуючий підрозділом у 500 солдатів в армії Молдавського князівства.

Візир – глава уряду (дивану) Османської імперії

Вістерник – вищий боярський титул в Молдавському князівстві, завідував державною казною і всіма фінансовими справами князівства.

Воєвода – вищий воєнначальник; титул князя під час воєнних дій.

Ворник. Великий ворник – вищий боярський чин, у віданні якого були внутрішня адміністрація і судочинство всього князівства. У Молдавії, після її адміністративного поділу на Нижню і Верхню, було, відповідно, два великих ворники.

Каймакан – виконуючий обов'язки глави держави під час відсутності господаря; і великого візиря – в Туреччині.

Качула – хутряна шапка з овечої шкурки, яку носять молдавани.

Ключер – вищий боярський чин в державі, у віданні якого перебували всі комори князівського двору.

Логофет – канцлер (перший міністр) у Молдавському князівстві. Керівник адміністративних, церковних і земельних справ.

Пашалик – велика адміністративна одиниця в Османській імперії. Очолював паша.

Пешкеш – подарунки правителів підневільних країн султану і членам дивану.

Постельник – вищий боярський чин в Молдавському князівстві, завідував господарським двором і справами столиці князівства.

Пиркалаб – військовий комендант міст і фортець, а також правитель найближчих земель у Молдавському князівстві.

Санджак – адміністративний підрозділ у провінціях, поневолених турками.

Секуї – народність у східній частині Трансільванії, утворилися від змішування угорців з іншими народами.

Сурла – давній молдавський духовий інструмент, подібний до сопілки.

Хотног – сотник у військах Молдавського князівства.

Словник географічних назв

Аккерман – турецька назва давнього міста Тір, росташованого на правому березі Дністровського лиману, у місці впадіння Дністра у Чорне море; молдавська назва міста – „Четатя Албе” (Біла фортеця); нині Білгород Дністровський, Одеської області.

Бендери – місто у Придністров’ї; з XIII ст. великий центр торгівлі; Бендерська фортеця побудована генуезцями у XIV–XV ст. На початку XVI ст. місто і фортеця були захоплені турками; до цього місто називалося Тигин або Тягиня.

Бесарабія – східна частина Молдавського князівства між Прутом і Дністром. В даний час її територія входить в основному до складу Молдови і частково до складу України.

Браїла – місто у нижній течії Дунаю, в минулому великий торговельний центр і фортеця. Підвладне Султанській Туреччині.

Буджак – південна степова частина Бесарабії; в даний час входить в Молдову і в Одеську область України.

Бухарест – столиця Мунтянського князівства з 1383; росташована на річці Димбовиці, нині столиця Румунії.

Венеція – велике портове місто в Італії на Адріатичному морі; в XIII–XV ст. світова торгова держава.

Галичина – історична область, росташована на північних відрогах Карпат; у XIV–XVIII ст. перебувала під владою Польщі.

Дунай – ріка в Європі, бере початок в Німеччині, протікає через ряд європейських країн і впадає у Чорне море.

Димбовиця – річка в Мунтенії, лева притока ріки Аржеш, яка впадає в Дунай; на річці Димбовиці розташоване столичне місто Бухарест.

Жилішті – село неподалік м. Фокшани. Тут відбулася перша переможна битва молдавсько-козацького війська з ворожими силами.

Ісакча – місто в північній Добруджі на березі Дунаю, турецька назва населеного пункту Облужиця, росташованого біля відомої в історії переправи через Дунай.

Істр – давньогрецька назва ріки Дун ай.

Кагул – озеро довжиною понад 20 км. Знаходиться в місці впадіння річки Кагул в Дунай, на схід від прикордонного з Румунією портового міста Рені.

Копоу – північна окраїна міста Ясси.

Краків – місто на півдні Польщі; з XIV і до кінця XVI ст. – її столиця.

Лапушна – село Карпиненського району Молдови; торговий центр Молдавського князівства.

Лепанто – переможна морська битва іспансько-венеціанського флоту над турецьким у 1571 р.

Мохач – місто на півдні Угорщини; під Мохачем 29 серпня 1526 р. відбулася битва об'єднаних чесько-угорських військ з армією турецького султана Сулеймана II; перемога турків привела до втрати Угорщиною незалежності.

Мунтенія – відома в історії також під назвою Валахія або Румунська країна (Цара Ромунія), одне з румунських князівств, яке після об'єднання у 1859 з Запрутською Молдавією утворило Румунське королівство.

Нижня Молдавія – В 1435 р. за згодою між синами і спадкоємцями господаря Александра Доброго: Іллею і Стефаном, Молдавське князівство було розділено на дві частини: Верхню Молдавію і Нижню Молдавію з двома господарями В 1443 р. єдність Молдавського князівства була відновлена, а для управління цими двома частинами господар призначав двох великих ворників.

Порта – Оттоманська Порта або Турецька Порта, офіційна назва уряду султанської Туреччини.

Прут – річка, яка бере початок у північній частині Карпат на території України, протікає вздовж кордону Молдови з Румунією і впадає в Дунай біля міста Рені.

Румелія – турецька назва країн Балканського півострова, насильно приєднаних в XIV–XVI ст. до володінь Туреччини.

Серет – річка в Молдові між Прутом і Карпатами, впадає в Дунай, вище Галаца.

Сучава – місто в північній частині Молдавського князівства; його столиця у 1374–1572 рр.

Томаківка – острів Томаківка був розташований у гирлі однойменної річки, у місці її впадіння у Дніпро (біля сучасного м.

Марганець). На цьому острові з 60-х по 1593 р. розташовувалася Запорозька Січ.

Трансільванія (Семиграддя) – історична область Румунії, підкорена в середні веки угорцями. В 1526 після поразки угорців біля Мохача, стала самостійним князівством.

Фокшани – старе місто Молдавського князівства на кордоні з Мунтенією (Румунією).

Хуш – старе місто в Молдавському князівстві по праву сторону Прута на південь від Ясс.

Ясси – головне місто у Запрутській Молдавії; столиця Молдавського князівства в часи правління Івона- воєводи

ДОДАТОК 4

Адиль-Гірей – брат кримського хана Девлет- Гірея, у 1574 р., за наказом турецького султана у 1574 р очолював похід татарів на Молдавію

Александр Мірча – господар Валахії (Мунтенії), просував свого брата Петра Кривого на молдавський престол, один з винуватців молдавсько-турецької війни 1574 р.

Вінтіла – воєвода війська господаря Івона, господар Мунтенії в 1574, брат Мунтянського господаря Міхая Хороброго.

Генріх де Валуа (1551–1589) – король Польщі в 1573–1574; король Франції в 1574–1589; останній з династії Валуа; був убитий католиками за підтримку гугенотів.

Девлет-Гірей – кримський хан у 1551–1577, васал Туреччини; здійснював походи на українські і московські землі, посилав свої війська в Молдову.

Іван Свирговський – гетьман Запорозької Січі (1572–1574), активний учасник війни проти турків у 1574 р.

Ієремія Чарнавич (Голія) – пиркалаб хотинський, особливо наближений до господаря Івона боярин; зрадив у вирішальному бою біля озера Кагул.

Костянтин Острозький (1526–1608) – видатний політичний і культурний діяч, волинський маршалок, київський воєвода, сенатор. Підтримував боротьбу молдавського господаря проти Османської імперії. Обіцяв направити на підмогу значні військові сили. За словами Б. Хаждеу, послав загін козаків під командуванням кошового Ф. Покотила.

Петро Рареш – господар Молдавії в 1527–1538 і 1541 – 1546, син Стефана Великого. Боровся за звільнення Молдавії від гніту Туреччини.

Петро Кривий – претендент на молдавський престол у 1574 р. , винуватець молдавсько-турецької війни; господар Молдавії 1574–1579 і 1582– 1591 рр.

Селім II (1524–1574) – турецький султан у 1566–1574. У 1574 р. удвічі підвищив розмір данини з Молдавського князівства, що призвело до війни.

Сигізмунд-Август (1520–1572) – польський король (1548–1572) рр..

Славила – воєначальник молдавського війська, зрадив господаря напередодні вирішальної битви біля озера Кагул.

Стефан Великий – господар Молдавії у 1457–1504 рр., за якого була досягнута найбільша політична єдність країни; очолив боротьбу молдавського народу проти турецьких завойовників.

Стефан Молодий – господар Молдавії у 1517–1527 рр., імовірний батько Івона-воєводи.

Сулейман Пишний (1494–1566) – турецький султан у 1520–1566 рр.; в період його правління були значно розширені кордони Турецької імперії..

Ян Фірлей – великий коронний маршалок у 1563–1574 рр.; краківський воєвода і староста з 1572 р. Мав свої інтереси у Молдавії. Обіцяв надати військову допомогу Івону-воєводі у війні проти Туреччини.

Петро Іванович Горохівський

Гетьман Іван Сvirговський у молдавсько-турецькій війні 1574 року. – Умань: РВЦ „Софія”, 2010 р. – 83 с.

У книзі розглядається історія героїчного походу запорозьких козаків під керівництвом гетьмана І. Сvirговського у Молдавію і участь у національно-визвольній боротьбі проти турецьких поневолювачів.

Підписано до друку 11.05.2010. Формат 60x90 1/16
Тираж 50. Зам. №.

**Відруковано з оригінал-макета
ПП Жовтий О.О.**

20300, м. Умань вул. Садова, 28
(УДПУ, навчальний корпус № 3, кімн. 112, 327, 328)
Тел. 8 067 77 30 197
8 097 94 67 467

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК, № 2444 від 22.03.2006 р.

Відруковано на цифровому дублюєаторі Ricoh